FILOZOFICKÁ FAKULTA UNIVERZITY PALACKÉHO

V OLOMOUCI

KATEDRA BOHEMISTIKY AKADEMICKÝ ROK 2011 / 2012

ZDENKA JONOVÁ

posluchačka 5. ročníku české a anglické filologie

JAN PROCHÁZKA

Magisterská diplomová práce

Vedoucí práce: Mgr. Jana Kolářová, Ph.D.

OLOMOUC 2012

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou magisterskou práci vypracovala samostatně a uvedla v ní veškerou literaturu a ostatní zdroje, které jsem použila.

V Olomouci dne 18. 5. 2012

Na tomto místě bych velice ráda poděkovala vedoucí své diplomové práce, paní Mgr. Janě Kolářové, Ph.D. za veškeré cenné rady a připomínky, které mi při zpracování této práce poskytla.

OBSAH

I.	**Úvod**	1
II.	**V žáru moci – životopisné údaje**	3
III.	**Procházkovi hrdinové**	8
	Mládí vpřed a všemu navzdory	9
	Rezignace s nadějí	15
	Picin	18
	Ženy	19
IV.	***Svatá noc* a *Kočár do Vídně***	26
	Svatá noc	26
	Kočár do Vídně	28
V.	**Procházka vypravěč**	34
	Skutečné příběhy s autobiografickými prvky	34
	Venkov a venkovanství v lidech	35
	Časové vymezení Procházkových příběhů	37
	Český jazyk obyčejný i básnický	39
	Lyrika v próze	40
	Humor	41
	Charakteristické rysy Procházkova vyprávění	42
VI.	**Závěr**	45

1.0. Úvod

Tématem mé diplomové práce je spisovatel Jan Procházka a jeho literární činnost. Musím se přiznat, že než jsem se jím začala zabývat pro tuto diplomovou práci, příliš mnoho jsem o něm a jeho tvorbě nevěděla. Kdysi mě zaujal televizní pořad z cyklu *Předčasná úmrtí*, ze kterého mi v paměti utkvěl především dramatický konec života Jana Procházky. Ze svých středoškolských studií jsem znala novelu *Kočár do Vídně*, ale i tu jsem mnohem více ocenila až později. Jsem vděčná, že jsem díky své diplomové práci mohla poznat jak další Procházkova díla, tak i jeho životní osud.

Nejprve bych ráda předeslala, že Jan Procházka byl i přes svůj nedlouhý život velice aktivní v mnoha oblastech. Kromě dráhy spisovatelské se věnoval filmařině; jeho scénáře a následná spolupráce s režisérem Karlem Kachyňou patří k důležitým okamžikům naší filmografie. Ve své době byl také významným politikem a zastával přední funkce jak ve Svazu českých spisovatelů, tak v Československém svazu filmovém; každé odvětví jeho konání by si zasloužilo zvláštní pozornost. Já se však ve své práci zaměřím pouze na jeho činnost literární, v níž budu vycházet z jeho próz: *Zelené obzory*[1], *Lítost*[2], *Závěj*[3], *Přestřelka*[4], *Ať žije republika*[5], *Tři panny a Magdaléna*[6], *Svatá noc*[7], *Kočár do Vídně*[8] a *Politika pro každého*[9].

Z vlastní zkušenosti jsem zjistila, že Jan Procházka a jeho tvorba obecně nejsou tolik známé, jak by si podle mého názoru zasloužil. Možná je na vině určitá nálepka spisovatele-komunisty, kterou v podvědomí některých čtenářů stále má. Přitom jeho dílo, které přináší mimo jiné i obraz padesátých let, není vůbec schematické; nenazírá svět v duchu socialistických tendencí černobíle (až na jeho literární debut *Rok života*[10]). Myslím, že je na místě zdůraznit, že Jan Procházka byl komunistou, ale ze svého nejhlubšího přesvědčení, že je to ten správný směr, který bude člověku, lidstvu ku prospěchu: „Byl jedním z generace,

---

[1] Procházka, J.: Zelené obzory, Lítost, Závěj, Svatá noc. Československý spisovatel, Praha 1968.
[2] Procházka, J.: Op. cit.
[3] Procházka, J.: Op. cit.
[4] Procházka, J.: Přestřelka. Mladá fronta, Praha 1964.
[5] Procházka, J.: Ať žije republika. Státní nakladatelství dětské knihy, Praha 1965.
[6] Procházka, J.: Tři panny a Magdaléna. Nakladatelství České Budějovice, České Budějovice 1966.
[7] Procházka, J.: Zelené obzory, Lítost, Závěj, Svatá noc. Československý spisovatel, Praha 1968.
[8] Procházka, J.: Kočár do Vídně. Československý spisovatel, Praha 1967.
[9] Procházka, J.: Politika pro každého. Tezaurus, Praha 1991.
[10] Procházka, J.: Rok života. Mladá fronta, Praha 1965.

jejíž příslušníci vstupovali do strany z přesvědčení, že jejich kůň je v dostihu dějin favoritem.“[11]

A zrovna tak jako věřil v socialistické uspořádání společnosti, věřil v člověka, který je pro něj dobrou hybnou silou světa. Proto je v jeho dílech patrné zaměření na hrdinu a jeho životní osudy. Ve své nejobsažnější kapitole se tak zabývám právě hrdiny, které Procházka ve svých dílech zobrazil; zvláštní podkapitola je pak věnována ženským hrdinkám, jelikož autor jim věnoval stejnou pozornost jako mužům a ve svých prózách vykreslil nezapomenutelné ženské postavy.

V baladických novelách *Svatá* noc a *Kočár do Vídně* dosáhl Procházka svého uměleckého vrcholu, proto je těmto dílům věnována samostatná kapitola. V následující kapitole jsem se snažila vysledovat, v čem je Procházkův styl vyprávění výjimečný a jaké jsou naopak typické znaky společné téměř všem jeho dílům. Domnívám se, že spisovatel Jan Procházka a jeho obyčejný, občanský život jsou od sebe neoddělitelní, proto se hned v úvodní kapitole zabývám životopisnými údaji autora.

Necítím se oprávněna Procházkovo dílo kriticky hodnotit, ale cílem mé práce je přiblížení Jana Procházky jako jedinečného autora, který svým pohledem a literárním ztvárněním světa obohatil českou literaturu. Do jisté míry je to úkol troufalý a nutno přiznat, že jsem často velice dobře rozuměla Ondřejovi, hlavnímu hrdinovi z Procházkova druhého debutu *Zelené obzory*: „Konečně všechno měl, seděl u stolu a třímal v ruce plnící centropen. A teď se ukázalo, jak nicotné jsou sebedokonalejší technické přípravy, chybí-li jádro věci: schopnost vyjadřovat složité vnitřní pohnutky. Pět minut hleděl upřeně na prázdný papír s pocitem, že mu byly vykradeny mozkové součástky. (…) Zvolna se začal podezírat, že nenapíše ani holou větou. Všechno, co pracně vykonstruoval ze slov, když už to pěkně znělo, nic to neříkalo.“[12]

---

[11]Jachnin, B.: Jan Procházka, Československý filmový ústav, Praha 1990, s. 3.
[12]Procházka, J.: Zelené obzory, Lítost, Závěj, Svatá noc. Op. cit., s. 58–59.

2.0. V žáru moci – životopisné údaje

V Procházkových dílech se objevuje řada autobiografických prvků, proto je podle mého názoru na místě neopominout fakta týkající se jeho života. Za svůj poměrně krátký život toho stihl opravdu hodně. Byl činný literárně, psal scénáře, angažoval se politicky a zastával několik důležitých funkcí. V šedesátých letech byl na vrcholu tvůrčích sil a patřil mezi přední činitele tehdejší politické garnitury; v letech sedmdesátých se z něj naproti tomu stal autor trezorový a jeho *Politika pro každého* se stala nejžádanější samizdatovou knihou mezi studenty.

Jak zmiňuji v úvodu, podle mých zkušeností Procházkova osobnost ani jeho dílo nejsou bohužel všeobecně tolik známé. Na základě bližšího seznámení s tímto spisovatelem a jeho tvorbou jsem přesvědčena, že si zaslouží větší pozornost, než které se mu dostávalo a dostává. V různých odborných materiálech, i populárně naučných, je patrná snaha zařadit Procházku do nějakého literárního směru, například mezi autory budovatelského románu. Je pozoruhodné, že málokdy jsou autoři těchto příruček ve shodě. Po prostudování Procházkova díla se však domnívám, že Procházka je autor zcela svébytný a jedinečný a že takové zařazení není v jeho případě vůbec nutné.

Jan Procházka se narodil 6. února 1929 v Ivančicích u Brna, v rodině sedláka. Moravský venkov se svými obyvateli se často objevuje v jeho prózách. Jako dítě byl svědkem druhé světové války, což zpodobnil například v románu *Ať žije republika*.

Na konci čtyřicátých let vystudoval Vyšší rolnickou školu v Olomouci (1945-1949). Po studiích byl vedoucím státního statku mládeže v Ondrášově (1949-1950), následně vykonával povinnou vojenskou službu u pohraniční stráže. Posléze pracoval Procházka na zemědělském referátu krajského, brzy poté Ústředního výboru Československého svazu mládeže jako organizátor svazáckých brigád v pohraničí (1950-1959). Tyto životní zkušenosti zúročil ve svých prvních povídkách, které otiskoval v novinách. Souhrn těchto povídek vyšel knižně pod názvem *Rok života* (1956). Zmíněná Procházkova prvotina se neřadí k těm zdařilým; a spisovatelův dlouholetý přítel Boris Jachnin ji charakterizoval takto: „Stačí snad říci, že svět byl v této knížce nahlížen jako rovná placička dávno před objevy Galileovými; na jedné straně si kasali rukávy modrých košil srdnatí chlapci a mravné dívky, na druhé straně se choulily zbytky vykořisťovatelských tříd a s hrůzou počítaly poslední minuty své existence.

Byla tu ale také vůně pokosené trávy, zpocených koní, na nichž se jezdí bez sedla, a pryskyřice… Děje jsou uháčkovány jako podle první lekce, většina konfliktů se vyřeší na schůzích – a dokonce základním motivem titulní povídky je projev Antonína Zápotockého…“[13]

V padesátých letech se Procházka oženil a stal se otcem dcer Lenky a Ivy, nejmladší Kristýnka se narodila na konci let šedesátých. Seznámení se svou budoucí paní přiblížil Procházka v románu *Přestřelka*. Paní Mahulena tehdy studovala v Olomouci na Učitelském ústavu a jejich setkání popsal autor následovně: „Nemohl se na Arnoštku dívat, vnitřně se svíjel. Byla velice krásná... Sklonila trochu hlavu, měl pocit, že se mu nechce dívat do obličeje. (Domnívala se, že takto je její nos přijatelnější. Nechápala, že vůbec není s to vnímat podrobnosti jejího zjevu.)... Dělal si starosti, jak Arnoštce dát najevo, že právě on je tím mužem, kterého ona nezbytně potřebuje. Toužil by znát svoji osobu v jejích očích... Karbidové světlo slabé žárovky jí stékalo po obličeji, měla tvář vymodelovanou z jemné, skoro vzdušné hmoty. Ale nevnímal Arnoštku v podrobnostech, obklopoval ho celý její zjev, i její vnitřní podoba. Současně byla souhrnem všech jeho představ o ženě...“[14]

Léta šedesátá byla nejen pro Procházku tvůrčím vrcholem. Napsal v této době svá nejlepší díla literární i scénáře; od roku 1959 pracoval jako filmový dramaturg a scénárista na Barrandově. Své nejúspěšnější scénáře realizoval s režisérem Karlem Kachyňou (*Naděje, Kočár do Vídně, Noc nevěsty, Směšný pán, Ucho*) a Ivo Novákem (*Zelené obzory*). Sám Kachyňa jejich vzájemnou spolupráci komentoval slovy: „Za těch dvanáct filmů, nebo kolik jich bylo, které jsem natočil pod jeho scénáristickou kuratelou, za ty budu do smrti vděčen. Protože já už jsem pak nenašel takového člověka, se kterým bych… a nechci říkat, že by tam dobří scénáristé nebyli, ale už to nikdy nebylo ono… On se uměl dívat, a nejenže se uměl dívat, on uměl vidět! A to je u kumštýře našeho ražení to důležité, to podstatné. Tak to všechno bylo až záviděníhodné, jak byl dobrý.“[15]Mnoho filmů, které natočil ve spolupráci právě s Kachyňou, si získaly i mezinárodní ocenění (například na filmových festivalech v Cannes, v Benátkách nebo v Locarnu).

Poměrně zlomovým se pro Procházku stává rok 1962, kdy se o něj, byť původně vlastně omylem, začíná zajímat tehdejší prezident Československé socialistické republiky, Antonín Novotný, a osobně se s ním seznámí. Není náhodou, že již téhož roku volí delegáti XII.

---

[13]Jachnin, B.: Op. cit., s. 3.
[14] Procházka, J.: Přestřelka: Op. cit., s. 372, 380.
[15]Kachyňa, K.: In: Štvrtňová, H.: Předčasná úmrtí 2. TheWorldCircleFoundation, Praha 2001, s. 61 .

Sjezdu KSČ Jana Procházku kandidátem ústředního výboru; v této funkci zůstává do roku 1967. Od roku 1963 pak působí jako člen ideologické komise ÚV KSČ a zároveň je až do roku 1969 poradcem prezidenta pro kulturní otázky. Vzhledem ke své funkci a vlivu začíná být Procházka v těchto letech pod dohledem Státní bezpečnosti. Ač Procházka nikdy negraduoval na žádné fakultě literárního zaměření, jeho talent a angažovanost ho předurčují k vedoucím funkcím; v letech 1968-1969 působí jako místopředseda Svazu československých spisovatelů.

V polovině šedesátých let se Procházka stává populárním. V rozhlase se účastní pravidelného pořadu „Sedmilháři“ a stejně pravidelně píše do časopisu „MY“, který je oblíbený zejména u mladých lidí. Zároveň po pětileté literární odmlce vydává dvě klíčové prózy – *Přestřelka* a *Ať žije republika.* Díky své pozici a řekněme určité oblíbenosti u hlavy státu Procházka zařídil, aby umělci, kteří by jinak pravděpodobně nebyli publikování, mohli tvořit. Arnošt Lustig v jednom z rozhovorů zavzpomínal: „My jsme to měli s Hrabalem dobré, protože v Československém státním filmu pracovala ušlechtilá duše – Jan Procházka, člen ÚV KSČ. A kdykoliv jsme neměli peníze, což my jsme neměli nikdy, tak tento šlechtic si nás s Bohoušem Hrabalem zavolal a říkal, abychom napsali synopsi, a zaplatil nám dopředu, ale ať prý nečekáme, že se to bude realizovat.“[16]

Ještě významnějším se pro Procházku, a zdaleka nejen pro něj, stává rok 1967. V červnu se koná zásadní IV. sjezd Svazu československých spisovatelů, na kterém zazněly důležité projevy, mimo dalších právě i Jana Procházky. Podle vyjádření Karla Kaplana, českého historika se: „na IV. sjezdu spisovatelů jako by nahromadila a do výbušného stavu vyvinula řada dřívějších sporů spisovatelů a moci."[17] V průběhu tohoto sjezdu se Procházka postavil na stranu reformistického křídla KSČ i nestraníků, tedy proti prezidentu Novotnému. Procházka sám upřímně věřil, že změny k lepšímu jsou možné, že socialismus s lidskou tváří není jen zbožné přání. Jak promluvil v závěru svého projevu na tomto sjezdu spisovatelů: „Stojíme na straně těch, kteří usilují o změnu našeho bolavého věku.“[18] Nepřekvapí, že o rok později byl Procházka předním představitelem Pražského jara a stal se místopředsedou zmíněného Svazu československých spisovatelů.

21. srpen 1968 znamenal konec všem nadějím, šok o to bolestnější, že naprosto neočekávaný: „…absolutně jsem nepředpokládal, že by k tomu vůbec mohlo dojít. Spousta známých mi říkala, že k tomu dojde, ale každému z nich jsem vysvětlil, že to je vyloučeno.

---

[16] Lustig, A.: In: Horák, O.: Jsem rád, že se Kundera a Havel usmířili. *Lidové noviny*, 196, 2009, s. 11-12.
[17] Cysařová, J. Spisovatelé proti moci. www.totalita.cz/60/60_09_01.php
[18] Procházka, J.: Politika pro každého. Op. cit., s. 165.

Když jsem si sestavil všechna pro i proti, pořád vycházelo, že je to nemožné. Snad někde v Africe, tam se může stát ledacos, ale že by mezi socialistickými zeměmi končila myšlenková pře nasazením armádních sborů, to mi připadalo přímo fantastické.“[19] Až do roku 1969 zůstává ve své funkci místopředsedy Svazu, ale již během roku 1970 je zřejmá snaha normalizátorů se Jana Procházky zbavit. 21. dubna vysílá Československá televize první díl pořadu „Svědectví od Seiny“, což je vlastně montáž rozhovorů, ze souvislostí vytržených, s profesorem Václavem Černým u něj doma, bez přítomnosti třetí osoby. Pořad vytvořený ze lží, pomluv a falešných svědectví se neminul účinkem: „Byl to můj hlas! Ale ne moje věty.“[20] Na Procházku tím víceméně začíná hon na čarodějnice a štvavá kampaň zdaleka nekončí. V květnu téhož roku vychází článek „Presidentův přítel“[21] od Josefa Soboteckého, který Procházku charakterizuje jako člověka „toužícího, ba hladovějícího po moci.“[22] Dokonce v tehdejším Sovětském svazu KGB rozšiřuje zprávu, že v bytě uprchlého spisovatele Kuzněcova byly nalezeny Procházkovy dopisy. Samotnému Procházkovi připadalo pod úroveň vyvracet až tak ubohé lži. Pak ale obdržel balíček s výtiskem ruského klasika, v němž objevil vlepený vzkaz od Solženicyna, který Procházku nabádá, ať nemlčí: „Musíte zavčas veřejně protestovat! A taky si, Jane, hlídejte děti!“[23]

V této době, kdy je Procházka „zrádcem socialismu“[24], následuje předvolání k výslechu od státní bezpečnosti. Ačkoli první výslech probíhá ještě téměř přátelsky, dá-li se tak o výslechu vůbec mluvit, v pozadí už se chystá obžalování Jana Procházky, a to podle § 98: podvracení republiky a § 106: ohrožení státního tajemství. Navíc je doporučeno, aby byl Procházka stíhán vazebně. Tato nejen politická, ale i společenská diskriminace má za následek významné podlomení zdraví Jana Procházky a ten musí být hospitalizován v pražských nemocnicích: „Jedenačtyřicetiletý chlap jako hora, sedlákem původem i povahou, nasadil pro svou čest doslova celou svou bytost. Ještě v dubnu zdráv, byl v létě operován poprvé, na podzim podruhé a potřetí, v zimě počtvrté,“[25] jak vzpomíná Pavel Kohout. Rakovina tlustého střeva je však již v pokročilém stádiu a na Vánoce 1970 je smrtelně nemocný Procházka propuštěn do domácího ošetřování. Ti, kdo jej blíže znali, nepochybují, že vážná choroba jej skolila tak snadno právě proto, že politickou diskriminaci po srpnové invazi v roce 1968 neunesl. Na zákazy svých děl, skandalizaci v médiích a psaní pod cizími

[19] Procházka, J.: In: Štvrtňová, H.: Op. cit., s. 71.
[20] Procházka, J.: In: Procházková, L.: Odtajněný příběh. *Právo*, 12, 2002, s. 13.
[21] Sobotecký, J.: Presidentův přítel. *Tvorba*, 19, 1970, s. 15.
[22] Sobotecký, J.: Op. cit., s. 15.
[23] Procházková, L.: Odtajněný příběh: Op. cit., s. 13.
[24] Bystrov, V.: Komunista, který se nehodil do čítanek. *Lidové noviny*, 15, 2002, s. 11
[25] Kohout, P.: In: Melounek, P.: Causa Jan Procházka. *Reflex*, 10, 1990, s. 42

jmény nebyl připraven. Jeho dcera Lenka má jednoznačný názor: „Myslím si, že ta nemoc vypukla tehdy, že to byl takový šok pro člověka, který byl citlivý, jak bývají spisovatelé, že to prostě odstartovalo. Oni ho tím vlastně zabili.“[26] Procházkův přítel Boris Jachnin dodává: „Procházkovo dílo sice přežilo své věznitele, ale bohužel i svého mladého autora. Nejsem lékař, ale troufám si říci, že jako Čapkovu chorobu urychlila štvanice pořádaná na něho v zimě 1938, také Procházkova nemoc měla své psychosomatické kořeny a zahubila ho, když byla živena štvaním.“[27]

20. února 1971 Jan Procházka umírá. Pro jeho rodinu však trápení nekončí; pražské hřbitovy na pokyn svého vedení Procházku odmítají pohřbít. Nakonec najdou jeden zapomenutý, ale na samotný pohřeb Jana Procházky už spousta jeho přátel vůbec nepřijde a samotného moderátora smutečního projevu, tehdy třiadvacetiletého herce Jaromíra Hanzlíka, který přesvědčivě ztvárnil Vojáka-vojáčka ve filmu *Kočár do Vídně,* pečlivě zamkl ve svém bytě režisér Jaroslav Dudek. Jak vzpomíná Pavel Kohout: „Tam se definitivně rozdělila česká kulturní veřejnost na tu velkou většinu, která to vzdala, a na tu malou menšinu, která se později stala ‚ztroskotanci a samozvanci z Charty 77‘. Jednoduše: po tom pohřbu už nebylo nic, jako bylo před tím pohřbem.“[28]

Jan Procházka zemřel jako první velká oběť normalizačních čistek, dřív než Smrkovský, Kriegel nebo filozof Patočka. Jako epitaf by se hodila jeho slova, která byla určena pro Bayreuth, a kterými se zamýšlí nad posláním a údělem spisovatele: „V našem světě, kdy pro tak mnohé soustavná bezcharakternost je normálním způsobem existence, musí být spisovatel připraven předstoupit i před koncil. Aby hájil názory, které hlásal, úmysly, které choval, metody, kterých užil. Zdá se mi, že ten čas zvolna nadchází. Svým venkovanským pudem cítím, že se kruh úží, jako kdyby honci a střelci byli už jenom za tenkou stěnou křoví a pozorovali štvance. Ale stále ještě nebyl dán signál, aby houštinu náhle rozhrnuli a zmocnili se oběti. Jsem klidný a vyrovnaný. Nepovažuji za provinění lásku ke své zemi. K její svrchovanosti. Ani úctu k právu každého spoluobčana na vlastní přesvědčení, náboženství i rasu. A jsem současně plný důvěry ve věci příští: neboť svobodu ztrácí národ definitivně až tenkrát, když už po ní přestane toužit.“[29]

---

[26] Procházková, L.: In: Štvrtňová, H.: Op. cit., s. 77.
[27] Jachnin, B.: Op. cit., s. 31.
[28] Kohout, P.: In: Melounek, P.: Op. cit., s. 44.
[29] Procházka, J.: In: Procházková, L.: Op. cit., s. 13.

3.0. Procházkovi hrdinové

Daniela Hodrová v díle *...na okraji chaosu...Poetika literárního díla 20. století*[30] uvádí, že postava je souborem informací, dynamickou složkou textu, dynamickým znakem, prostupuje všechny složky literárního díla a ukazuje jejich propojenost. Jestli je v díle nějakého autora postava opravdu dynamickou, hybnou silou příběhu, pak je to rozhodně v dílech Jana Procházky. Jeho hrdina je v centru dění; příběh se soustředí na něj a kolem něj. Britský spisovatel a teoretik Edward Morgan Forster[31] tvrdí, že rozlišujeme literární postavy „ploché“, které se podle něj během děje nerozvádějí a jsou vystavěny kolem jedné vlastnosti nebo myšlenky a můžeme je vyjádřit jednou větou. Dále to jsou pak postavy „oblé“, které se naopak v průběhu děje rozvíjí a mají více než jednu vlastnost. Postavy v dílech Jana Procházky bych podle tohoto rozdělení pak necharakterizovala ani jako oblé, už vůbec ne jako ploché, ale jako naprosto „plné“. Plné v nejpozitivnějším smyslu slova. Plnokrevné, živoucí, děj příběhu doslova tvořící. Literární postavy jsou zde naprosto a zcela hrdiny příběhu; nesou na svých bedrech tíhu celého svého života a příběh sám. Síla příběhu je přímo úměrná síle zobrazení hrdiny. Procházka většinou nepíše o nadosobních idejích, metafyzických problémech, píše o lidech. Lidé jsou v ohnisku jeho zájmu, člověk nikdy ne úplně kladný, málokdy zcela záporný, u něj stojí v centru pozornosti, jemu se věnuje s veškerou svou spisovatelskou vášní. Sám Procházka, ať už byl kýmkoli a čímkoli, byl hlavně a především člověkem nesmírně rád a v jeho literární i filmové činnosti je zaujetí člověkem jako takovým hybnou silou jeho uměleckého tvoření. Hrdinové, ať muži nebo ženy, se svými boji, trápeními, vítězstvími, prohrami, touhami, láskami jsou těmi, jejichž osudy na stránkách Procházkových próz sledujeme.

Lidé v Procházkových příbězích jsou nazíráni ne neosobním, ale laskavým a vstřícným pohledem. Autor má pro ně pochopení, protože je také pouze a jenom člověk, s veškerými svými chybami a nedostatky. Ono pochopení není vyjádřeno nějak explicitně, spíš ho vyčteme mezi řádky; ovšem autor jím dosáhne, že čtenář začne hrdinovi fandit, aniž si to sám uvědomí.

Pohlédneme-li na dobu, ve které spisovatel svá díla tvořil, všimneme si velmi záhy, že oproti literatuře psané v duchu nejpřísnějšího socialistického realismu, Procházkův hrdina rozhodně není černobílý, není schematický. Snad jen v prvotině *Rok života* se objevují prvky

---

[30] Hodrová, Daniela a kol.: …na okraji chaosu…: Poetika literárního díla 20. století. Torst, Praha 2001, s. 38.
[31] Forster, E.M.: Aspekty Románu. Tatran, Bratislava 1971, s. 69.

budovatelské prózy. Avšak sám Procházka se od tohoto svého literárního debutu později distancoval, což je také důvodem, proč se této knize ve své práci nevěnuji. Václav Černý zmíněnou prvotinu výstižně okomentoval slovy: „Černobílé vyprávěnky bez nejmenší kultury slova, bez jakékoliv konstrukce a bez jakéhokoliv charakterotvorného zdaru, tlachavě sentimentální, zato břeskně rozduté do mladistvých fanfár tzv. budovatelského optimismu.“[32]

Víceméně každý Procházkův příběh se zaměřuje na ústřední postavu, která je obklopena spoustou dalších. Vzájemné vztahové propletence mají velký význam pro vývoj samotného hrdiny. Proto jsou u Procházky i vedlejší postavy nesmírně důležité. V této kapitole věnované právě hrdinům se nejprve zaměřím na jeho hlavní postavy, které jsem rozdělila podle několika společných znaků do různých kategorií. Dále se chci věnovat ženským hrdinkám, jak je Procházka ve svých dílech zobrazil.

3.1. Mládí vpřed a všemu navzdory: Ondřej, Vojtěch, Olin

Ve svých prózách Procházka často píše o mladých lidech. Snad proto, že v mládí se člověk formuje, rozhoduje, kým a jakým by chtěl být, prožívá svá první vážnější dramata/krize, poprvé je sám za sebe a uvědomuje si, že žije svůj život, a tedy je jen a jen na něm, jak s ním naloží. Je to vypjatý moment, kdy člověk zápasí sám se sebou i s ostatními. V mládí se člověk utváří a Procházka má pro své mladé hrdiny pochopení. Je to také ještě období, kdy člověk nerezignuje, nestagnuje, ale jde si za tím, co je pro něj důležité. „Dětství a mládí je jednou z hlavních oblastí Procházkova spisovatelského zájmu.“[33]

Ondřej ze *Zelených obzorů*, Vojtěch z *Přestřelky* i Olin z prózy *Ať žije republika* jsou toho důkazem. Snad proto, že v mládí Procházka spatřoval naději. Tak jako věřil v pozitivní dopad komunismu, pokud se náležitě vybuduje, tak věřil, že to budou především mladí, kteří tuto ideu realizují a nasměrují tou správnou cestou. Na rozdíl od jiných byl schopen objektivního pohledu, byla v něm velkorysost a nadhled: „My jsme ještě čekali na příjezd Rudé armády, viděli jsme ji na vlastní oči, viděli jsme mrtvé vojáky, otce vracející se z koncentračních táborů, zažili jsme bombardování, potom předúnorovou situaci atd. Bylo pro nás velmi snadné nalézt si orientaci ve světě. Jít se spravedlivým proudem dějin znamenalo jediné: jít s komunismem. (…) Ale dnešní generace mladých, a o tu jde, má jinou výchozí pozici. U ní není tento citový začátek, z kterého jsme mohli vycházet my… Sedmnáctiletí si vždycky budou myslet, že neprojdou dveřmi svými mohutnými rameny, že porazí mistra světa v boxu

[32] Černý, V.: O Janu Procházkovi. In: Černý, V.: Eseje o české a slovenské próze. Torst, Praha 1994, s. 55.
[33] Pecháček, J.: Prozaik Jan Procházka. *Plamen,* 11, 1966, s. 150.

a ke kterémukoliv Hemingwayovu románu snadno připíší druhý díl, budou-li mít po ruce tužku, dost papíru a volnou neděli. Neříkejme jim, že ne, že je to lítání v oblacích, že daleko důležitější pro ně je budovat komposty a vysazovat topoly, neboť naše národní hospodářství potřebuje buničinu. Věřme jim…!“[34]

Takovou víru má autor i ve svého prvního velkého hrdinu, kterým je šestadvacetiletý Ondřej Kubata z novely *Zelené obzory*. Ondřej je inženýr, který se z města, kde mohl mít zajištěné, dobře placené místo, dostává do Zelené Hůrky v šumavském pohraničí, aby zde působil jako správce dobytčí farmy. Věří svému názoru, je mu věrný a jde si za tím, co má skutečně rád a co mu je opravdu blízké. I přes veškerý komfort, který mu nabízejí jinde, se nezpronevěří svému přesvědčení: „V dalších dvou letech si připadal zvrhlý a měl dojem, že ho pálí dobré bydlo… Pracoval pro váženého muže, o kterém se psalo někdy v Zemědělských novinách… Měl slušný plat. Ale n e m o h l zůstat…“[35]Ondřej, jako je v dalších prózách typické i pro další Procházkovy hrdiny, možná i s určitou naivitou, jež ale k mládí patří, odmítá jít sám proti sobě, podrobovat se něčemu, co je proti jeho nejhlubšímu cítění. Jeho mládí je ještě čisté a nezkalené v tom, že nesnáší z hloubi svého srdce přetvářku, alibismus a z jeho pohledu určitou pohodlnost starší generace.

Povětšinou najdeme v Procházkových prózách určité vymezování mladých vůči starší generaci, a to platí i pro Ondřeje. Je v tom samozřejmě i jistá dávka vzájemného nepochopení i mladické nerozvážnosti a nezkušenosti. Tak Ondřejovi brání jakási zaslepenost, ovlivněná citem, být i něco jiného než jen nelítostně kritický vůči řediteli kamenolomu Haničincovi, který chce kvůli těžbě odříznout statek od nejkvalitnější pastviny. Určité smíření mezi nimi nastává až v samotném závěru, kdy se sám dostane do krize a kdy není úplně jisté, zda Ondřej přežije: „…Haničinec mu něco říkal, čemu nerozuměl, ale jak se díval, s úžasem chápal, že ten člověk není jeho nepřítelem!“[36]

Ještě markantnější je ale u Procházkových hrdinů vymezení se vůči rodičům. I Ondřej cítí potřebu přímo zásadní být nezávislý na svém otci. Věta „s otcem se znali velmi dobře“[37] pak v tomto případě není výrazem vzájemné hluboké náklonnosti, ale spíš vyjadřuje určitý respekt z protivníka, kterého velmi dobře zná a v určitém smyslu by ho rád viděl na kolenou: „Navíc tu byl odmalička ten napjatý vztah.“[38] I když si je vědom toho, že od otce se naučil to

[34] Procházka, J.: In: Jachnin, B.: Op. cit., s. 10–11.
[35] Procházka, J.: Zelené obzory, Lítost, Závěj, Svatá noc. Op. cit., s. 51.
[36] Procházka, J.: Zelené obzory, Lítost, Závěj, Svatá noc. Op. cit., s. 114.
[37] Procházka, J.: Zelené obzory, Lítost, Závěj, Svatá noc. Op. cit., s. 18.
[38] Procházka, J.: Zelené obzory, Lítost, Závěj, Svatá noc. Op. cit., s. 18.

důležité, s čím dnes nakládá: „…a volal na ni zrovna to, co ho naučil otec.“[39] Jeho vztah s otcem však rozhodně není idylický: „Věděl to stejně dobře jako otec. Ale musel to vyslechnout. Otec byl přesvědčen, že mladým je zapotřebí hodně věcí pořád připomínat, protože mají špatnou paměť.“[40] Ondřej ale cítí, že potřebuje dokázat nejen sobě, ale především právě otci, a tedy i starším, že se umí postavit na vlastní nohy: „NECHCI, ABY MĚ DO PADESÁTI LET VODIL ZA RUČIČKU. A ABY ŘÍKAL, ŽE JSEM KLACEK. DOKÁŽU SI SVOJE I JINDE. A DOCELA DOBŘE.“[41] Celou svou bytostí potřebuje, aby za jeho výsledky byl jen on a nikdo jiný: „Spoléhal sám na sebe.“[42]

A zrovna tak jako je schopen postavit se svému otci, bojuje s energií mládí za to, čemu věří, dokáže se doslova poprat o svoji představu života. („Ale něco na jeho zápalu jim bránilo, aby ho přerušili.“[43]) Je pracovitý, ale i hrdý, a i když se dostane do úzkých, spoléhá jen a jen na sebe: „…ani za nic by neprosil otce.“[44] Je plný elánu a i přes veškeré výmoly na své cestě zůstává bytostně optimistický: „…měl skvělý pocit, že konečně bude svým pánem a bude mít práci, která ho baví.“[45] V tom, že má práci, plnohodnotnou a přínosnou a která ho navíc baví, je velké plus Ondřeje jako hrdiny. Postoj k práci je určující charakteristika Procházkova hrdiny, která vzbuzuje čtenářovy sympatie. Koneckonců, v praxi, ve skutečné práci, nachází potěšení a hlavně smysl svého života: „UŽ BYCH NECHTĚL TRČET VE ŠKOLE.“[46] Je schopný, a když se pro něco rozhodne, své rozhodnutí nemění: „Když se odhodlal k vážnému kroku, neměl rád odročování.“[47]

Přes veškerý svůj optimismus a víru v lepší zítřky, jeho zanícení pro práci a pro své ideály, pro svou pravdu je Ondřej tak trochu sám ve svém boji i životě: „Byl přece sám, a to je prohra.“[48] Sám se ale vyčleňuje ze společenství lidí, protože jeho vztah k půdě, k venkovu je mnohem silnější než vztah k lidem. K přírodě obecně má vřelejší vztah, cítí se v ní volněji, přirozeněji, rozumí jí více než lidem.

Ani v milostných vztazích se necítí úplně sebejistý, ale setkání s mladou učitelkou Martou Cimlerovou ho zasáhne. Marta je pro něj zosobněním nejkrásnějších představ o ženě a dlouho se domnívá, že jeho vřelý cit je opětován: „Mluvil všeobecnosti. Ale měl pocit, že mluví, i

[39] Procházka, J.: Zelené obzory, Lítost, Závěj, Svatá noc. Op. cit., s. 13.
[40] Procházka, J.: Zelené obzory, Lítost, Závěj, Svatá noc. Op. cit., s. 18.
[41] Procházka, J.: Zelené obzory, Lítost, Závěj, Svatá noc. Op. cit., s. 18.
[42] Procházka, J.: Zelené obzory, Lítost, Závěj, Svatá noc. Op. cit., s. 109.
[43] Procházka, J.: Zelené obzory, Lítost, Závěj, Svatá noc. Op. cit., s. 13.
[44] Procházka, J.: Zelené obzory, Lítost, Závěj, Svatá noc. Op. cit., s. 49.
[45] Procházka, J.: Zelené obzory, Lítost, Závěj, Svatá noc. Op. cit., s. 11.
[46] Procházka, J.: Zelené obzory, Lítost, Závěj, Svatá noc. Op. cit., s. 41.
[47] Procházka, J.: Zelené obzory, Lítost, Závěj, Svatá noc. Op. cit., s. 28
[48] Procházka, J.: Zelené obzory, Lítost, Závěj, Svatá noc. Op. cit., s. 102.

když mlčí. Když se setkali očima, jejich pohledy vibrovaly jako rádiové impulsy. Byly vnímavé nad hmotu radaru.“[49] O to horší je zklamání, které přijde, když zjistí, že tomu tak není a nebylo. V momentě, kdy nejvíc trpí svým zklamáním v citové rovině, přijde i krize a následně katarze v jeho pracovním životě: „Téma nadosobního problému je rovnocenné tématu hrdinovy osobní krize.“[50] Toto prolínání pracovních a intimních motivů v hrdinově životě je jedním z typických znaků v příbězích Jana Procházky.

Tím, jak je uzavřený a v jádru stále sám, nepotřebuje velká gesta a slova („Ondřej nerad žvanil u toho, co mu dělalo potěšení.“[51]) Jako většina mladých lidí, i on často nahlíží do svého nitra a snaží se rozluštit ty záhady, které skrývá. Není ve svém sebehodnocení nikterak domýšlivý; naopak, uvědomuje si své chyby víc než výrazně a je schopen sebekritiky: „A potom osaměl. Myslil skoro něžně na to, že je úplně bezcharakterní individuum, že by měl být popraven pro pohrdání krásným lidským citem, který v sobě tímto ničemným způsobem zabíjí; vyčítal si spoustu věcí a za několik málo vteřin se tak nenáviděl, že kdyby to bylo možné, chtěl by velet své vlastní popravě. Když si to všechno řekl, oddychl si, protože se s tím smířil.“[52] Procházka tyto introspekce hrdiny líčí s určitou ironií, ale velmi laskavou vůči svému hrdinovi.

Myslím, že Jungmannovo hodnocení Procházkova Ondřeje je víc než výstižné: „má v sobě zvláštní, neproklamovanou, hlubokou vnitřní touhu po životě, touhu být v něm něco platen, aby se nemusel hanbit sám před sebou. Je neobyčejně opravdový ve všem, co dělá. Touha po plném životě vede ho do zápasů, v nichž přerůstá sám sebe.“[53]

Vojtěch Zavřel, dvaadvacetiletý voják z románu *Přestřelka* má s Ondřejem, a nejen s ním, mnoho společných rysů. Děj románu *Přestřelka* se odehrává v roce 1952, kdy dochází k incidentu na hranicích a Vojtěch, jako člen PS, se snaží spolu s ostatními vojáky vojenskou akcí zabránit šesti uprchlíkům, aby překročili státní hranici do Rakouska. Vojenské akce jednotky pohraniční stráže tvoří pouze dějovou osu románu, vztahy lidí a poměry v jednotce jsou tou hybnou silou příběhu. Paralelně s hlavním dějem probíhají další tři dějové roviny - milostný příběh hlavního hrdiny a dvě retrospektivní roviny vzpomínek na dětství a mládí Vojtěcha a jeho vyvolené, Arnoštky. V těchto reminiscencích se v zajímavém a subjektivním pohledu odrážejí události z okupace, z roku 1945 a dalších deseti let poválečného vývoje a zvratů. Všechny čtyři roviny se vzájemně prolínají a navazují na sebe formální i vnitřní

[49] Procházka, J.: Zelené obzory, Lítost, Závěj, Svatá noc. Op. cit., s. 41.
[50] Pecháček, J.: Prozaik Jan Procházka. Op. cit., s. 149.
[51] Procházka, J.: Zelené obzory, Lítost, Závěj, Svatá noc. Op. cit., s. 29.
[52] Procházka, J.: Zelené obzory, Lítost, Závěj, Svatá noc. Op. cit., s. 86.
[53] Jungmann, M.: Útok mladé prózy. *Literární noviny,* 4, 1960, s. 28.

logikou. „Kniha je výrazným dílem literatury šedesátých let, je charakteristická objektivitou kritického pohledu, hořkým humorem, sebeironií a udivující bezprostředností.“[54]

Jak je zřejmé z Vojtěchovy role, i on jako Ondřej je bojovník, a to jak v přeneseném, tak doslovném významu slova. Kromě oné vojenské akce, kdy brání „svou vlast proti nepřátelům“, bojuje zároveň, aby si znovu vydobyl přízeň své milé Arnoštky, knihovnice v okresním městě. Vojta také nepřetržitě bojuje, až groteskně, s lidskou malostí jak v sobě, tak v druhých. „V těch, kteří ho neustále zraňují zvulgarizovaným výkladem pravd a zápasů, které i on nadšeně přijal za vlastní. I v sobě samém – když co chvíli podléhá pokušení ke kompromisům s těmito deformátory jemu drahých pravd, jen aby si zbytečně nekomplikoval život.“[55] Zároveň je ale už u Vojty patrné odhodlání překonat za každou cenu dosavadní morální kotrmelce: „Zaobíral se chvíli i svou povahou, nacházel v ní mnoho kazů. Ale uvědomoval si, že to je PRVNÍ KROK K NÁPRAVĚ. (…) Ale dám si na to pozor, říkal si. BUDU SI TO HLÍDAT.“[56]

Vojtěch si nakonec svou lásku vybojuje, ale boj to není lehký a peripetie k závěrečnému šťastnému konci dvou mladých lidí jsou opravdu klikaté. Ve skutečnosti jde o pouhou drobnou kolizi mezi dvěma milenci, způsobenou Vojtěchovým opilstvím a jeho domnělým záletnictvím, ale viděna očima Vojtěcha i jeho milé Arnoštky jde o všechno: „JÁ VÍM, ŽE JSEM SE NEZACHOVAL… ÚPLNĚ… SPRÁVNĚ… MÁŠ PRAVDU… MOŽNÁ SE NĚKAM ŘÍTÍM…“ posedla Vojtěcha najednou touha po sebekritice. Celou další pasáž zmatených vět komponoval v duchu: zatím co TY záříš na nebesích, jsem červ vegetující v krtinci špíny…“[57]

A jako Ondřej, i Vojtěch je schopen velkého, humorného nadhledu a sebekritiky i v tíživých situacích; veškeré své vlastní průšvihy – kterých má zejména u svého velícího nadporučíka Zaorálka nemálo – dokáže brát nakonec s lehkostí a smířlivostí. Jako Ondřejovi, i Vojtěchovi spousta věcí nevychází, ale on se sveřepostí válčí s veškerými protivenstvími.

Kde je Ondřej nadšen svou prací, kterou hluboce a upřímně miluje, je Vojtěch hluboce a zrovna tak opravdově nadšen budováním lepších zítřků, proto se s vervou sobě vlastní snaží chovat opravdu uvědoměle. („Budoucnost viděl v jasnějších barvách než Státní plánovací úřad. Uvědomělost je v tom, že jsme schopni i objektivního pohledu sami na sebe.“[58]) Opět je

[54]Hrtánek, P.: Procházkova kniha lásky a boje po čtyřiceti letech. *Tvar*, 4, 2003, s. 20.
[55] Pecháček, J.: Op. cit., s. 152.
[56] Procházka, J.: Přestřelka. Op. cit., s. 399.
[57] Procházka, J.: Přestřelka. Op. cit., s. 382.
[58] Procházka, J.: Přestřelka. Op. cit., s. 398.

zde Procházkova ironie, protože vypravěč už ví, jak ony světlé zítřky dopadly. Ale svého hrdinu nesrazí sarkasmem, má pro něj pochopení.

Olin z románu *Ať žije republika* je pak nejmladší z těchto tří hrdinů, vlastně ještě dvanáctileté dítě a zobrazen je spíš jako ne-hrdina. S předchozími mladíky jej pojí především množství překážek, které musí překonat, a pocit osamocení.

Samotný příběh se odehraje během dvou dnů na konci druhé světové války. Do událostí, které probíhají za neslavného osvobozování jižní Moravy, se promítají Olinovi vzpomínky a sny, čímž se dovídáme o mnoha jeho strastech a málo radostech během dětství.

Olin především je příkladem osamoceného hrdiny. Jeho kamarádi, nebo spíš kluci, se kterými by se hrozně rád kamarádil, jím pohrdají, protože nepochází z majetné vrstvy sedláků, pro jeho malý vzrůst mu pohrdavě říkají Pinďo. Doma také nemá situaci nijak lehkou; otec má pro něj častěji tvrdou dlaň a urážky („Odjakživa se na mě díval útrpně a s pohrdáním.“[59]) než vlídné slovo a milovaná maminka je příliš slabá, aby Olina bránila proti vzteklým výpadům jeho otce: „Zatímco můj otec byl Jan Cimbura, moje maminka byla něžná. Divil jsem se, že si ho vzala.“[60] Olinovi tak zbývá jediný kamarád, pacholek z velkostatku Cyril Vitlich, se kterým mají společnou lásku ke psům. Na konci románu se však Cyril stane obětí místních sedláků, kteří ho ze špatného svědomí lynčují a zaviní jeho smrt. Olin tak nemá kromě milované maminky („Myslím jenom na maminku, jestli jí se nic nestalo, nikdy předtím jsem necítil takovou bázeň, jakou teď mám o ni. Vidím ji ve všech podobách, ve kterých ji znám. Její dobrotu, která nezná nic jiného než mě.“[61]) nikoho, na koho by se mohl obrátit, s kým by mohl sdílet svá trápení.

A tak jako Ondřej má i Olin nejblíž k přírodě a zvířatům, která má vášnivě rád, s nimiž si rozumí. Miluje koně: „Koní se nebojím, mám k nim vztah. (…) Žádný z těchto koní mi není cizí, celé jejich plemeno je mi blízké. Sahám si na ně. Jsou tišší, obklopují mě velkýma zvědavýma očima, které se lesknou.“[62] Nejupřímnější Olinovou láskou je pak kromě maminky kobyla Julina, o kterou se z celého srdce rád stará. Vlivem pohnutých událostí ze dnů osvobozování končí ale i Julina kdesi daleko, v neznámém německém městě. Olin tak ve svém příběhu hlavně ztrácí – kamaráda Cyrila, kobylu Julinu, veškeré ideály o dospělých, když vidí, čeho jsou schopni a je svědkem jejich sedlácké hamižnosti a chamtivosti, V samotném závěru zcela přichází i o svou důstojnost, když se jeho kamarádi-nekamarádi pomstí za všechno, co jim kdy provedl. Veškeré své boje ale zvládá i on s tvrdohlavostí

[59] Procházka, J.: Ať žije republika. Op. cit., s. 10.
[60] Procházka, J.: Ať žije republika. Op. cit., s. 10.
[61] Procházka, J.: Ať žije republika. Op. cit., s. 258.
[62] Procházka, J.: Ať žije republika. Op. cit., s. 202.

a houževnatostí. Jak sám říká: „Já se nikdy nebojím.“[63] (18) Samozřejmě, že se bojí, jako tehdy, když byl v noci sám v lese a kolem střílely ruské i německé pušky, ale přes veškeré útrapy se nebojí žít svůj život naplno, i když to není zrovna procházka růžovým sadem.

A to je hlavní rys, který mají všichni tito tři mladí hrdinové společný: „Procházkovi hrdinové všichni a bez výjimky žijí svůj život vskutku bezprostředně, nikoli jako problém, a to znamená, že nejsou zasaženi skepsí, že se jejich životní hodnoty nedostaly do žádné krize. Neuvažují proto o svém jednání, jednají. Mají v sobě jakousi prvotní jistotu člověka „zdola“, spjatého ještě tisícerými pouty s konkrétním, předmětným světem, s prací na vesnici.“[64]Procházkovi se tak podařilo vytvořit hrdinu akčního, který žije svůj život tak, aby ho skutečně žil a nepromrhal; zároveň je inteligentní, ale ne intelektuální; je spjat se životem tím hluboce prapůvodním, cítí v sobě generace před sebou, nad životem nedumá, prostě ho žije.

3.2. Rezignace s nadějí: Gába, veterinář Klimeš, Karel, Lucin

Určitým protikladem těmto nadějným, mladým hrdinům jsou hrdinové již poněkud starší, zkušenější, životem poznamenaní, v nejhorších případech již na svůj život rezignující.

Jedním z těch, kteří málem zapomenou, kudy by měla vést jejich životní cesta, je Karel Baudyš z povídky *Závěj*. U Karla snad ještě více než u Ondřeje i Vojtěcha je důležitá jeho vlastní minulost, jeho chyby a přešlapy, kterých se dopustil, jeho citové vzplanutí. Jako agilní straník několikrát vážně chyboval v JZD a nyní pociťuje svou vinu: „Vyčítali mu žně. (…) Karel nechal sypat pšenici na hromady hned u mlátiček. Pod zrno rozestřel všechny plachty, co měl. A to byla tragická chyba. Začalo pršet, nemohl celty vytáhnout, ležela na nich tíha několika vagónů. Vyskočil tenkrát na traktor, hnal se do vesnice, ale sehnal pár malých plachet. Liják se proměnil v průtrž, příval rozrážel hromady obilí, roztékalo se po strništi, mísilo se s blátem. Naházel nahoru všechny pytle, slámu, ale jak po pšenici lezli, promokla naskrz. Tři dny se obloha nezavřela. Nařídil vozit mokrou, špinavou pšenici do stodol, sušit. Lidé mu plivali veřejně pod nohy.“[65]

Jako Ondřej či Vojtěch, i Karel je bojovník, bojuje za to, čemu věří, v tomto případě zkolektivizování. Ale jeho zarputilost tu není nijak pozitivní. Tam, kde se Ondřej či Vojtěch dokážou nad situaci povznést s humorným nadhledem, Karel je dotčen, protože všechna

[63] Procházka, J.: Ať žije republika. Op. cit., s. 18.
[64] Jungmann, M.: doslov. In: Procházka, J.: Zelené obzory, Závěj, Lítost, Svatá noc. Op. cit., 318.
[65] Procházka, J.: Zelené obzory, Lítost, Závěj, Svatá noc. Op. cit., s. 181.

protivenství bere jako útok na svou osobu: „To mám za všechno, zuřil.“[66] Ve svém boji je pak opravdu sám („Copak můžeš budovat socialismus sám?“[67]), ale místo aby se posouval nějakými dílčími vítězstvími kupředu, propadá se hloub do své zatvrzelosti a umanutosti.

Nevykročil šťastně už tehdy, když byl zvolen prvním předsedou JZD a bylo na něm, aby dokázal zpracovat sedláky, kteří odmítali svůj majetek združstevňovat: „Neuplatňuješ diktaturu proletariátu, děláš v obci diktátora! vyčítali mu.“[68] Zatímco u Ondřeje či Vojtěcha vyvěrá jejich přesvědčení z touhy po opravdu lepších zítřcích a z určité dobré víry, lásky, u Karla vidím prvotní chybu v jeho životním směřování v tom, že jedná z nenávisti. Bojování se sedláky vidí jako odplatu za doby, kdy u nich on i jeho matka nádeničil: „Věděl své. Znal sedláky zblízka. (…)Teď je nenáviděl.“[69] Je agilním straníkem, v socialismus upřímně věří, ale jeho metody nejsou zrovna laskavé. Navíc postrádá určité kvality, které by jeho charakter aspoň poněkud zjemnily: „Nenaučil se, jak zacházet s dobytkem. Neměl ani dost trpělivosti vycházet dobře s lidmi.“[70] Nakonec skončí se svou ženou Zdenou na samotě ve Dvoře, kde se stará o vepřín. Spokojen ale stále není: „Nechtěl zůstat do smrti u prasat, cítil, že dokáže víc. Proto se dřel studováním, chtěl za každou cenu rozumět zemědělství líp, než všichni ti bývalí sedláci dohromady.“[71] Jako kdyby Karlova prvotní chyba byla v tom, že musí na to, aby znal svou práci, studovat. Není sedlák rodem, nemá v sobě ten prapůvodní vztah k půdě, proto od začátku svého snažení prohrává: „Člověk má něco v krvi po tom proudu lidí, kteří byli před ním.“[72]

Jako v *Zelených obzorech,* jako v *Přestřelce*, i tady dochází i ke střetnutí citovému. Manželku Zdenu má rád, ale když za zimní noci přichází k jejich usedlosti Hedvika, jeho touha z mládí, je rázem spokojený rodinný život v ohrožení. Její příchod způsobí krizi Karlova manželství, která je ještě umocněna bitkou se zdivočelými psy, ale těžké zranění vrátí Karla jeho rodině. V nemocnici, kam ho po nočním zápase s toulavými hladovými psy dopravila Zdena, zatímco Hedvika v rozhodující chvíli utekla, Karel vystřízliví a pochopí, že vztah k Hedvice byl vlastně pouhou iluzí, protože ta Hedvika, kterou miloval v mládí, je nenávratně pryč. Hedvika je osamělá, citově vyprahlá, povrchní, Zdena je znázorněna jako ta opravdová, protože silně milující, proto Karla zachraňující. Vlastně jen a jen díky ní má Karel šanci na přeci jen lepší život.

---

[66] Procházka, J.: Zelené obzory, Lítost, Závěj, Svatá noc. Op. cit., s. 181.
[67] Procházka, J.: Zelené obzory, Lítost, Závěj, Svatá noc. Op. cit., s. 159.
[68] Procházka, J.: Zelené obzory, Lítost, Závěj, Svatá noc. Op. cit., s. 159.
[69] Procházka, J.: Zelené obzory, Lítost, Závěj, Svatá noc. Op. cit., s. 159.
[70] Procházka, J.: Zelené obzory, Lítost, Závěj, Svatá noc. Op. cit., s. 162.
[71] Procházka, J.: Zelené obzory, Lítost, Závěj, Svatá noc. Op. cit., s. 164–165.
[72] Procházka, J.: Zelené obzory, Lítost, Závěj, Svatá noc. Op. cit., s. 58.

Lucin z filmu *Naděje* a povídky *Magdaléna* je pak Karlu Baudyšovi v něčem velice podobný. Na první pohled hrdina, spíš „hrdina“, jehož životní pouť je už poměrně přesně naznačená. Alkoholik Lucin Šavlíř, „živá kronika socialistických staveb a přehrad“[73] určitě není prototypem hrdiny, kterého bychom po předcházejících ústředních postavách u Procházky čekali. Oproti dělným mladíkům z předcházejících próz nás Procházka seznamuje s člověkem, jehož láska k plné láhvi je mnohem vřelejší a hlubší než láska k práci. Pokud se může nějak vyhnout práci, udělá to, pokud má na cestě hospodu, je jisté, že ji navštíví. Pravdomluvnost také nepatří mezi jeho silné stránky a dluhy z duše nerad splácí. Charakter, jehož přednosti se hledají těžce. A přesto ve čtenáři nevzbuzuje opovržení, nelámeme nad ním hůl. Jako u Karla Baudyše, i tady v jeho prospěch hovoří žena, která se i přes veškeré jeho nedostatky do Lucina zamiluje a důvěřuje mu. Závěr povídky (ani filmu) není jednoznačný, ale chceme věřit, že jak pro Lucina, tak pro Magdalénu je ještě naděje: „Byla to scéna čistá jako Betlém. Jako by ani ona, ani on, neměli nic za sebou, jakoby se k čemusi vzdálenému vraceli, obtížnou cestou. Ale možná to vůbec nebyla cesta zpět.“[74] Protože jejich naděje je i nadějí pro čtenáře, že i za mraky přeci jen může vysvitnout slunce.

V určitém společenství s Karlem a Lucinem je pak veterinář z *Lítosti* a Gába z povídky *Božena* z cyklu *Tři panny a Magdaléna*. V *Lítosti*, která je asi rozsahem nejmenší z Procházkových povídek, sledujeme příběh veterináře, jehož minulý milostný život bychom mohli charakterizovat jako veskrze neúspěšný. Když usiluje, aby získal Vdovu, která přišla z Prahy do moravského JZD, narazí na její hrdou nepřístupnost. Veterinář Klimeš představuje člověka, který nedokázal překonat svoje dřívější slabosti a s „hořkou lítostí si uvědomuje, že před sebou nemá perspektivu.“[75] K láhvi alkoholu má podobně vstřícný vztah jako Lucin Šavlíř, zatímco ale Lucin bere své pití téměř až filozoficky, veterinář v něm utápí to všechno, co mohlo být, a co si pokazil. Svému zaměstnání se nevěnuje tak, jak by měl, což je o to smutnější, že na něm závisí životy zvířat: „Pak se několikrát napil víc než normálně. V zádumčivosti ho flaška přitahovala jako pohled do propasti. (…) V Konopově zmeškal telení krávy a museli ji dát na jatka.“[76] Postupně se víc a víc straní lidí („Nejlépe se cítí v maštali.“[77]), noci tráví u hospodské Heleny, po kterých nastává pouze „lepkavý a hořký pocit ráno. Všechno mu připadá vnitřně zmrzačené.“[78] Pokud něco opravdu cítí, pak je to jen úcta vůči Vdově, která své životní hodnoty nijak nepozměnila, i když jí zemřel muž a ona

[73] Jachnin, B.: Op. cit., s. 12.
[74] Procházka, J.: Tři panny a Magdaléna. Op. cit., s. 351.
[75] Petříček, M.: Překážky na cestě k silné epice. *Literární noviny*, 33, 1961, s. 5.
[76] Procházka, J.: Zelené obzory, Lítost, Závěj, Svatá noc. Op. cit., s. 127.
[77] Procházka, J.: Zelené obzory, Lítost, Závěj, Svatá noc. Op. cit., s. 128.
[78] Procházka, J.: Zelené obzory, Lítost, Závěj, Svatá noc. Op. cit., s. 128.

přišla z velkoměsta na samotu i se svými třemi dětmi. Jsou i momenty, kdy má rád svou práci: „Hřebí klisnu, fuška jako v kamenolomu, ale když drží v náručí živé hříbě, po dlouhé době cítí něhu.“[79] Na konci této prózy pak vytušíme, že pokud má mít ještě naději, musí překonat sám sebe, ale jistotu, že se tak stane, necítí ani on ani čtenář.

Podobný charakter, který pravděpodobně rezignuje na své sny a přání, představuje řidič a český donchuan Gába z povídky *Božena*. Ztroskotanec, který se uchýlil na Moldavu. Nesmírně pracovitý, ale svůj život promrhává a jeho jediným smyslem jsou po pár večerech s kartami a kolegy milenecké pletky. Žije povrchně, ale hlubší smysl života ani nehledá, nežije svůj život, pouze přežívá. Od práce ke kartám, od karet k téměř bezejmenným ženám. Nakonec pocítí naději tam, kde by to nečekal, u mladičké studentky Boženy, která s ním sdílí i tu samotu. Božena ho ale nechává za sebou a čtenář netuší, zda se nakonec opravdu vydá na svou cestu k plnějšímu životu.

3.3 Picin

Zcela odlišným charakterem je pak postava Picina z novely *Svatá noc*. Jeho odlišnost vychází z naprosto jiného pojetí této prózy; je to baladická novela o střetnutí dvojí fanatické víry a dvojí vize života – náboženství a komunismu, tento příběh není soustředěn na člověka. Picin zde pak není znázorněn, jak je charakteristické pro ostatní Procházkovy hlavní hrdiny, jako povahově vyhraněná osobnost se svými typickými znaky, ale „jen“ jako bojovník za to, čemu věří. Je to „rytíř“ nové éry, který zaslepeně mává svým mečem na obranu proti všem nepřátelům a zapomíná pro své nadosobní ideály být člověkem. Snad jen s Karlem Baudyšem má společnou nenávist vůči sedlákům a potřebu ponížit je, srazit je na kolena. Cítí se být mluvčím všech ustrkovaných, ale v zápalu boje se z něj samotného ustrkovaného stává tyran. Jeho posedlost vlastním viděním spravedlnosti z něj činí otroka nenávisti. Svůj boj nakonec vyhrává, ale jeho zaslepenost mu brání vidět, že je to vlastně vítězství Pyrrhovo. „Je to člověk dokonale nešťastný, aniž to ví. A nešťastný proto, že ačkoliv je upřímný a obětavý, je člověk marný, neboť zlý.“[80]

Naproti ostatním Procházkovým hrdinům je Picin, ač charakterizován množstvím realistických detailů (malý, hrbatý muž s napoleonským komplexem), postava symbolická. Svou přirozenou lidskost položil na oltář své slepé víry, proto nikdy nebude ničím jiným, než jen pouhým nástrojem moci. Sarkastické poznámky vypravěče se pak většinou týkají Picinova

[79] Procházka, J.: Zelené obzory, Lítost, Závěj, Svatá noc. Op. cit., s. 128.
[80] Černý, V.: Op. cit., s. 67.

samolibého ztotožnění s „logikou dějin“: „Se slovem definitivně se Picin často v duchu mazlil. Tíhl ke kategorickým pojmům.“[81]

3.4. Ženy

Ženy v prózách Jana Procházky mají své nezastupitelné místo. Někdy se až musíme ptát, kde by byli mužští hrdinové, nebýt ženských hrdinek v jejich příbězích. Josef Träger se dokonce vyjádřil: „Rovněž v Procházkově dosavadní literární tvorbě, tak vyhraněně mužné a mužské, se najdou četné dívčí a ženské povahy, zachycené s neobyčejnou znalostí ženské psýchy a vystižené hlavně v opravdu nejcharakterističtějších ženských vlastnostech a rysech.“[82] Jiří Opelík na druhou stranu s tímto názorem ostře nesouhlasil a ve své kritice „Taky klasik“[83] dal všechna Trägerova oslavná slova do ironických uvozovek.

Aniž bych se chtěla přiklánět k jednomu nebo druhému názoru kritiků, ženy jsou v Procházkových prózách velice důležité, ovlivňují mužské hrdiny víc než zásadně a jsou zobrazeny přesvědčivě. Jaké tedy jsou? Své, za všech okolností. Silné, přes veškeré životní nástrahy. Soběstačné, zvládnou svůj úděl ať už s mužem nebo bez něj. Obětavé, pro svou lásku dokáží jít za hranice nemožného. Vzbuzující úctu a obdiv, protože si stojí za svým. Z mého pohledu se těmto všem silným Procházkovým hrdinkám vymyká Hedvika z povídky *Závěj*, která na rozdíl od ostatních, je hluboce nešťastná, nespokojená se svým životem, zvykla si být závislá na určitém společenském postavení, majetku a své problémy už tradičně řeší příjezdem za rodiči. Zakládá si zcela hloupě a povrchně na tom, že se z malé moravské vesnice dostala až do Prahy, kde může žít pozlátkový život, který je ale ve skutečnosti pustý, prázdný. Je i ve svém manželství mrazivě osamělá, vědoma si své vlastní důležitosti a určité nadřazenosti nad svým vlastním mužem: „Arnošt byl její muž. Nemohla si ho vážit. Kdyby jím však příliš pohrdala, urážela by sebe.“[84] Přitom si nechce, možná ani nemůže přiznat, že její muž je v problémech z velké části kvůli ní. To kvůli ní vydával peníze, které neměl, jen aby jí zajistil život, po kterém ona touží. I v Karlovi Baudyšovi vidí spíš než pokus o určitý opravdový cit pouhé rozptýlení, chce ho opět svou vlastní krásou spíš než čímkoli jiným dostat pod svou moc, jen aby si dokázala, že nad ním tu sílu ještě pořád má. Vlastně aby si tak trochu ve svém trápení pohladila ego. Ale jakmile nastane problém, když Karel bojuje se

[81] Procházka, J.: Zelené obzory, Lítost, Závěj, Svatá noc. Op. cit., s. 240.
[82] Träger, J.: doslov. In: Procházka, J.: Tři panny a Magdaléna. Op. cit., 355.
[83] Opelík, J.: Taky klasik. In: Opelík, J.: Nenáviděné řemeslo. Československý spisovatel. Praha 1969, s. 159–162.
[84] Procházka, J.: Zelené obzory, Lítost, Závěj, Svatá noc. Op. cit., s. 143.

zdivočelou psí smečkou a je zraněn, je to jeho manželka Zdena, která ho odváží do nemocnice a Hedvika si opět rychle uvědomuje, kde je její místo: „Ne, už tu nikdy nebudu doma.“[85]

Hedvičin způsob života, její přístup k němu je ve velikém kontrastu ke Zdenině upřímnosti a opravdovosti. Zdena je tou kotvou, která možná nevzbuzuje tu touhu, jako Hedvika, ale která tu vždy pro Karla bude. Její přístup k životu je zodpovědnější, bere ho vážně v tom nejlepším smyslu slova. Navíc ji posílilo i její mateřství, a to ať k životu s Karlem nebo bez něj. Podle mého názoru Zdena nijak nespoléhala na to, že se Karel z nemocnice vrátí. Proto za ním nejezdila a nechala volbu zcela a pouze na něm.

Jako Procházkovi mužští hrdinové, i ona je velice pracovitá, nestaví samu sebe do popředí, je schopná velké obětavosti, to třeba tehdy, když Karel studoval a ona doslova dřela i za něj: „Vzala si navíc parcelu cukrovky, plazila se při jednocení po řádcích, pak úprkem běžela do Dvora, aby mu pomáhala krmit. Když bláznil z učebnic a jezdil skládat zkoušky, dovážela si i šrot, křičela na koně jako chlap.“[86] To jsou ty okamžiky, ve kterých jakoby to byla Zdena, která nahrazuje mužský princip; možná i proto se Karel nechal tak snadno ovládnout Hedvikou, protože ona na něj mocně působí svým ženstvím, které někdy u Zdeny prostě chybí. Na první pohled sice poměrně nenápadná, ale jako kdyby snad Jan Procházka vycházel i z významu jejího křestního jména, „zde slavná“, protože slávu, obdiv si Zdena určitě zaslouží.

Určitým protipólem Zdenině vyzrálosti je mladá studentka Jana ze *Zelených obzorů*, tak trochu ztřeštěná, což ale vzhledem k věku a její velké první lásce k Ondřejovi je pochopitelné. Je hubatá, drzá, snaží se za každou cenu Ondřeje zaujmout. Se sebevědomím mládí si jde za tím, koho si vyvolila, možná i trochu chlapsky neurvale, hrubě a velice nápadně. Což si Ondřej uvědomí až v oné mezní situaci, kdy je jeho život i působení v Zelené Hůrce v ohrožení. Z vedlejší postavy se k závěru, vlastně na několika řádcích stane důležitá, velice určující, téměř hlavní. Ondřej si uvědomí, že v kritických okamžicích tu pro něj vždycky byla. Často je charakterizována svými emocemi, ať už smíchem nebo pláčem, není u ní ani jediný náznak nějaké frivolnosti, umělého flirtování. Své city dává najevo opravdově, třeba i – u Procházky už typicky opět – prací: „Ten večer, kdy čerpal poslední cisternu močůvky, přece padla až po kolena do rybníka a měla punčochy. Přál jí to. Kvičela, když se myla pod pumpou v ledové vodě. Přál jí to. Ale když přišel do světnice, uviděl, že mu uklidila a vydrhla

[85] Procházka, J.: Zelené obzory, Lítost, Závěj, Svatá noc. Op. cit., s. 207.
[86] Procházka, J.: Zelené obzory, Lítost, Závěj, Svatá noc. Op. cit., s. 183.

podlahu. Ale potom mu zase něco vyvedla, že jí, myslím, ani nepoděkoval. Měl by jí poděkovat.“[87]

V *Zelených obzorech* je z pohledu Jany její konkurentkou v boji o Ondřejovu přízeň mladá učitelka Marta Cimlerová, která sice zlomí Ondřejovi srdce, ale ne z povrchnosti jako Hedvika v *Závěji*, ale bez jakéhokoli úmyslu mu ublížit. Opět zde převládla opravdovost, pravá síla její lásky k Haničincovi. Ke cti jí budiž fakt, že jakmile si uvědomila, že přeci jen Haničinec je její vyvolený, dala to Ondřejovi co nejdříve vědět. Jak je opravdová ve svých citech, je opravdová – opět, jako nejlepší Procházkovi hrdinové – i ve vztahu k práci: „…ale Marta náhodou uměla vzít práci do ruky, a když si uvázala šátek na babku a natáhla kalhoty modračky, nikdo by nehádal, že je to učitelka.“[88]

V *Zelených obzorech* je poprvé u Procházky patrné, že nositelem děje jsou sice jeho mužští hrdinové, ale těmi, které určují, jak se příběh bude odvíjet, jsou ženy.

Podle mého názoru i Vdova z *Lítosti* je podobným typem ženské hrdinky (jako Zdena), jejímž základním rysem je, že neřeší – aspoň navenek – osobní problémy, vztahy, ale to, co je opravdu důležité. Žena z velkého města, Prahy, je schopná odejít kvůli zdraví svého dítěte na venkov a doslova dře při práci o telata. Čtenář ji musí obdivovat za naprostou změnu životního stylu, kterou dokázala uskutečnit a přitom za každých okolností si uchovává svou důstojnost. Vdova má v sobě i přes selskou práci určitou eleganci, křehkost, ženský půvab: „Zdála se křehká jako keramika, ale věděl, že je to jenom zdání. V podrobnostech nebyla krásná, v souhrnu však vyhlížela velmi příjemně.“[89] Tento půvab nedává nijak ostentativně najevo, netěží z něj, ale jistá úcta sama k sobě ji nedovolí, aby se zařadila mezi ostatní ženy: „Ale konopovským ženám vadilo, že nechodila nakupovat do konzumu v plandavých teplácích s vytahanými koleny a svěšeným zadkem.“[90]Je až oddaně věrná svému mrtvému muži: „Zachovávala mu věrnost pro hodnoty, kterými ji poznamenal. Mohlo mu to připadat zvrácené jako každý celibát, ale bylo v tom něco ušlechtilého z řady těch předností, které zvedají lidský rod.“[91] V odmítání mužů jako svých partnerů je až sveřepá, až programově odmítá lásku. Cele se věnuje práci a svým dětem. Mohla by naříkat, slzami si vydobýt lepší postavení, uznání, ale ona veškerou pomoc odmítá. O to překvapivější, že ač dáma z Prahy, má vztah k rolnictví, zemědělské práci.

---

[87] Procházka, J.: Zelené obzory, Lítost, Závěj, Svatá noc. Op. cit., s. 117.
[88] Procházka, J.: Zelené obzory, Lítost, Závěj, Svatá noc. Op. cit., s. 19.
[89] Procházka, J.: Zelené obzory, Lítost, Závěj, Svatá noc. Op. cit., s. 121.
[90] Procházka, J.: Zelené obzory, Lítost, Závěj, Svatá noc. Op. cit., s. 124.
[91] Procházka, J.: Zelené obzory, Lítost, Závěj, Svatá noc. Op. cit., s. 139.

Je to ale ona, díky níž si veterinář uvědomí svou nemohoucnost, ale možná právě díky tomu, že ona ho tak zařadila, jej to mrzí, uvědomí si, že je to s ním špatné, a možná naděje… Arnoštka z *Přestřelky* je pak další postavou, která je důležitá pro hlavního mužského hrdinu, v tomto případě Vojtěcha Zavřela. V něčem jakoby navazovala na Janu ze *Zelených obzorů*, je podobně ztřeštěná, chlapecká víc než dívčí. Její vlastní charakteristika napovídá mnohé: „Arnoštka měla po otci povahu, křestní jméno, kterému se ťuklé holky vždycky smály, do sedmnácti i prsa, trvale nos. Určitá léta jej v obličeji nevnímala. Pak jí nepřipadal nijak hrozný. V pubertě úděsný. Ale puberta nikdy není objektivní stav. Pochopitelně si kvůli nosu nevezmu život. Ale mám šupu, to vím. MÁM ŠÍLENOU ŠUPU!“[92]

Oproti předchozím hrdinkám je Arnoštka zobrazena nejen v přítomném okamžiku, ale i pomocí vzpomínek, reminiscencí. Sotva se narodila, už se čekalo, že brzy zemře, ale ona navzdory tomu, že „do čtyř let absolvovala většinu nejtěžších dětských chorob“[93], přežila a naučila se jak sebe, tak život brát s určitým optimistickým nadhledem: „Velice brzy, z nezbytí, se naučili vidět věci raději z lepší stránky. Arnoštka si zachovala tuto sebeobranu po celý život.“[94]

Samu sebe nebere nijak vážně, vážně bere svou práci – pracuje jako okresní knihovnice, chce „pomáhat pravdě a pokroku“[95].

Věří v revoluci, ve společnou práci, ve společné cíle, ale i ona, jako mnohé Procházkovy hrdinky, je osamocená; její nejbližší kamarádka Jiřina není nijak blízkým člověkem a Arnoštka si svoje trápení, boly a jizvy hojí sama. Naprosto a úplně spoléhá sama na sebe, což pravděpodobně vyplývá i z jejího dětství. Musí se vyrovnávat se vším sama, její nejbližší člověk, tatínek, byl zastřelen za Protektorátu Němci. Je v jádru optimistka, ale naučila se od života očekávat spíš to horší. Proto i rozchod s Vojtěchem, kterého má upřímně ráda, je sice pro ni bolestný, ale zvládá ho bez hysterických scén a vodopádu slz. Faktem ale také je, že její vidění je poněkud naivně, mladicky černobílé, Vojtěchovo provinění není ve skutečnosti tak dramatické, ale v Arnoštčiných očích je nenapravitelné.

Že ženy jsou pro Procházku výjimečné a nesmírně důležité, potvrzuje samostatná kniha *Tři panny a Magdaléna*, kde vypráví čtyři samostatné příběhy o ženách v různých životních etapách. Nejprve je to školačka Jitka, pak mladá dívka Lenka, následuje Božena na prahu dospělosti a zralá žena Magdaléna. Tyto příběhy byly nejprve zfilmovány, pak teprve vyšly knižně, ač sám Procházka na jejich publikaci nepomýšlel. „Ale když bylo vyškrtáno několik

[92] Procházka, J.: Přestřelka. Op. cit., s. 30.
[93] Procházka, J.: Přestřelka. Op. cit., s. 26.
[94] Procházka, J.: Přestřelka. Op. cit., s. 27.
[95] Pecháček, J.: Op. cit., s. 150.

vět, jež vyjadřovaly jeho představy o práci kamery, zůstaly hutné prózy o dívčích a ženských osudech. Autor k nim vymyslel přesný název a seřadil je ne podle vzniku filmů, ale podle věku hrdinek.“[96]

Nejmladší z těchto čtyř ženských postav je jedenáctiletá školačka Jitka, která na jedné straně je ještě dítětem, na druhé straně je na svůj věk velice vyzrálá a ví, co chce: „Všechno na děvčátku je ještě dětské, až na oči. Jsou veliké, zdá se, že ve tváři nic jiného nemá. Pluje v nich dospělá hloubka.“[97] Opět má v sobě nesporné chlapecké rysy, to když provokuje svými uličnickými kousky domovníka, který „nepatří mezi její přátele.“[98] Dalším společným rysem s ostatními Procházkovými ženskými hrdinkami je rys, že když se do něčeho pustí, nic ji neodradí; je vytrvalá. Proto ani matčina nařízení, že má dojít nakoupit, ji nezabrání, aby nejprve neběžela k nemocnici, kde má „svého“ pacienta. Ten se těžce zranil při havárii a nyní se obtížně snaží vrátit zpět k normálnímu životu. Zcela klukovsky přelézá za ním nemocniční zeď. Jitka je ale rovněž ta, která ho naprosto dospěle, cílevědomě a houževnatě přesvědčuje, že se určitě uzdraví, a její nezlomnost v této víře mladíkovi skutečně vlévá sílu a optimismus do žil. Těžký okamžik pro ni nastává, když jej uzdraveného odvádí jeho milá zrovna v momentě, kdy se Jitka na návštěvu nemocnice vystrojila do šatů, kdy chtěla, aby ji konečně viděl jako dívku, ženu. Přes toto velké zklamání, které cítí samozřejmě jako velkou křivdu, se ale nehroutí, jen pro ni začíná nová etapa jejího života, který stejně bude takový, jaký si ho Jitka udělá, protože má v sobě nezdolnou víru v sebe samu i život sám: „Smutný krásný život neskončil, pokračoval, vlastně začínal.“[99]

Ve stejné poloze je napsána i dvanáctiletá venkovská dívka Lenka, která také chlapecky běhá po lukách, většinou zničí maminčiny načančané šatičky, ale odhodlaně, až sveřepě dokazuje všem, že kůň Primus není zlý, ale pouze zkažený hrubým lidským zacházením. Když si jej ochočí a spřátelí se s ním, zachrání jej od jatek. Nejenže získá, co chtěla a o co usilovala s umanutostí až dospělou, ale ještě poukáže na chyby, kterých se právě dospělí dopustili.

Jinou a přece stejnou postavou je maturantka Božena, žijící ve zcela mužském prostředí Moldavy. Má společnou odvahu, je v ní kus mužství, protože vyrůstala v čistě mužském světě. Opět je v něm ale osamělá, spřízněnou duši vedle sebe nemá, i když ji otec hospodský a ostatní těžaři cínu mají rádi; jen jí to neumí dát tolik najevo. Nebojí se mužské práce, umí

[96]Jachnin, B.: Op. cit., s. 20.
[97] Procházka, J.: Tři panny a Mgadaléna. Op. cit., s. 7.
[98] Procházka, J.: Tři panny a Mgadaléna. Op. cit., s. 8.
[99] Procházka, J.: Tři panny a Mgadaléna. Op. cit., s. 46.

řídit náklaďák: „Naučila se od šoférů jezdit i se stojedenáctkami. Sílu, aby utáhla těžký volant, měla.“[100] Je přitahována šoférem Gábou, který si jí ale nijak zvlášť nevšímá, protože se léčí ze svého milostného zklamání pletkami s dalšími ženami. Božena ovšem cílevědomě postupnými krůčky (zrovna tak jako Jana ze *Zelených obzorů*) donutí, aby ji vnímal jako ženu. Je neuvěřitelné, jak přes své mládí dokáže předvídat šoférovo chování. Jako tehdy, když jeho košili zbaví všech knoflíčků, Gábu popadne vztek, chce se jí pomstít, tím, že jí rozbije její oblíbené gramofonové desky, ovšem „skříňka pod gramem je prázdná, Božčiny desky jsou pryč, zbyla tu jenom jedna. A na jejím obalu je napsáno: KLIDNĚ JI ROZBIJTE, JE PRASKLÁ. POSLUŽTE SI!“[101] Svědomitě Gábu provokuje, on ji také, ale aniž by si to uvědomoval. Když se jí nakonec podaří vzbudit jeho pozornost, zaujme Gábu a odevzdá se mu, jejich role se vymění. Najednou je Gába ten, který by rád začal znovu s ní, ale Božena už v té chvíli ví, že chce víc: „Naslouchá té noci všemi smysly; vzrušuje ji něčím daleko závažnějším, než je Gába. Na šoféra už vlastně nemyslí. (…) Uvědomuje si najednou, že chce mít v životě úspěch. Nedokázala by zatím konkretizovat jeho podobu. Ale ví, že jednoho dne se vypraví k viaduktu, aby z této prázdné krajiny odjela natrvalo. Myslí na to bez sentimentu…“[102] Závěr pro Gábu není úplně jednoznačný, ale Božena je schopná ho natolik ovlivnit, že začíná o novém způsobu života; je pro něj impulsem, aby se změnil, dokonce uvažuje o studiu. Nevíme, jak to s ním nakonec dopadne, jestli se opět vrátí ke svému nijakému způsobu života, protože je koneckonců jednodušší, ale aspoň o změně začíná uvažovat, najednou je všechno možné.

Rozvedená Magdaléna, žena poněkud lehčích mravů, jíž život zavál do nehostinného pohraničí, uzavírá tuto čtveřici příběhů. Sám Procházka ji uvádí jako „hříšnou ženu“, k čemuž odkazuje i její jméno, kritik Josef Träger dodává, že je „pokorná“[103]. Je jí na rozdíl od ostatních hrdinek „již“ třicet šest a je to, u Procházky už zcela nepřekvapivě „žena, která je ve dne vždy sama.“[104] Pověst nemá nijak valnou, ale její domek, to je za večerů „vlastně sociální instituce pro opuštěné.“[105] Snad se snaží svou vlastní samotu a opuštěnost přehlušit tím, že zoufale otevírá dveře těm, kteří se také cítí, byť na jediný večer, být sami. Přes veškerý ne zrovna harmonický život, který vede, neztrácí naději, že ještě bude líp. Když jí osud postaví do cesty alkoholika Lucina Šavlíře, vidí v něm svou spásu; potřebuje někoho, kdo by potřeboval ji a kdo k ní cítí aspoň trochu lásky, kterou by mohla vrátit. Jejich vzájemný vztah

[100] Procházka, J.: Tři panny a Magdaléna. Op. cit., s. 133.
[101] Procházka, J.: Tři panny a Magdaléna. Op. cit., s. 144.
[102] Procházka, J.: Tři panny a Magdaléna. Op. cit., s. 184.
[103] Träger, J.: doslov. In: Procházka, J.: Tři panny a Magdaléna. Op. cit., s. 356.
[104] Procházka, J.: Tři panny a Magdaléna. Op. cit., s. 225.
[105] Procházka, J.: Tři panny a Magdaléna. Op. cit., s. 226.

není ukázkovým příkladem vzájemného soužití dvou lidí, přesto ale je především pro Magdalénu světlem, které nechce za žádnou cenu zhasnout. I když ji Lucin v alkoholovém opojení málem zabije, Magdaléna vše zapře a obětavě ho ochrání před jistým trestem. Filmový název této povídky zní *Naděje* a právě ta je hlavní hybnou silou příběhu. Přes veškeré ponižování, které Lucin na Magdaléně páchá, se k ní neustále vrací, protože si „připadá před její hrdostí sám ponížen.“[106] A znovu je tu v závěru příběhu nejen naděje pro Magdalénu, ale díky její osobě, jejímu jednání především a hlavně naděje pro samotného Lucina. Rozhodne se pokusit změnit svůj dosavadní život, chce jít na odvykací kúru, dostat se na lepší místo pryč z té pusté krajiny…

„Avšak především k té ženě! Že bude Procházka básníkem dnešní ženy, její bídy, velikosti i slávy, bylo lze bezmála předem uhodnout z povídek jeho staršího období. Statečná žena a láska hrají v nich vždycky úlohu klíčovou, jejich přičinění rozuzluje děj a zachraňuje mužského hrdinu.“[107]

[106]Jachnin, B.: Op. cit., s. 12.
[107] Černý, V.: Op. cit., s. 61.

4.0. Svatá noc a Kočár do Vídně

Dvě díla se z Procházkovy tvorby oproti předchozím vymykají. Jednak tím, že hrdinové již nejsou v popředí zájmu, Procházka se soustředí na vyznění celého příběhu. Zároveň svou vypravěčskou spontánností, znalostí vesnice a s ní spjatých typů propojil obě díla kompozičně a stylově do jednotného, umělecky vydařeného celku, a vytvořil tak díla smyslově i obrazově konkrétní. Těmito dvěma díly jsou baladické novely *Svatá noc* a *Kočár do Vídně*.

4.1. Svatá noc

Svatá noc je věnována dr. Josefu Trägerovi a je rozdělena do 41 nedlouhých kapitol, které jsou označeny římskými číslicemi. Odlišnost od ostatní Procházkovy tvorby je tak markantní, že čtenář může nabýt dojmu, že čte dílo jiného autora. Po předchozích víceméně realistických příbězích zaměřených na hrdiny a jejich životní boje setkáváme se tu s baladickou novelou, kde Procházka používá úplně jiné stylistické prostředky, je vybudována na jiných principech: „Poprvé zde mizí Procházkův oblíbený prostředek – prolínání minulosti a přítomnosti. (…) Ve *Svaté noci* poprvé jsou postavy strhovány jen a jen přítomností, v níž se s osudovou neúprosností vrší tragédie.“[108]

Hlavním tématem je střetnutí dvojí fanatické víry a dvojího životního přesvědčení, komunismu a náboženství. Příběh se odehrává v jihomoravské vesnici Týnec od podzimu do Vánoc roku 1950. Na prvních stránkách jsme uvedeni rovnou mezi probíhající kolektivizaci, kdy jsou statkáři nuceni přivádět svůj dobytek pro všeobecné blaho pod společnou střechu.
„V tom okamžiku se stalo něco, s čím nikdo nepočítal. Padl výstřel. První z pronikavé série, která následovala a zalomcovala obcí.“[109] Největší sedlák ve vesnici Konvalinka se odmítl podrobit násilné kolektivizaci a raději volil zabití všech svých hospodářských zvířat kromě koní a na závěr zastřelil i sebe. Zrovna tehdy se do vesnice vrací jeho dcera, bývalá jeptiška ze zrušeného kláštera, která na statku zůstane s bláznivým Ambrožem a začne pro družstvo pracovat: „Přes všechnu poplašenost se snažila zachovat rovnováhu. Oči měla plné úsilí o sebeovládání. Vláda nad sebou byla u ní vždy hlavní. Její tvář byla něžná a čistá.“[110] Slečna, jak je nazývána okolím, je protikladem a zároveň spoluhráčem nenávistného předsedy družstva Picina. Kde Picin věří v konečně spravedlivou společnost, kde jeho hrb nebude ničím

[108] Jungmann M.: doslov. In: Procházka, J.:Zelené obzory, Lítost, Závěj, Svatá noc. Op. cit., 319–320.
[109] Procházka, J.: Zelené obzory, Lítost, Závěj, Svatá noc. Op. cit., s.225.
[110] Procházka, J.: Zelené obzory, Lítost, Závěj, Svatá noc. Op. cit., s.229.

výjimečným, a všichni si budou rovni pod komunistickým diktátem, tam Slečna věří v Boha a Ježíše Krista a v sílu modlitby. Vrchol příběhu se odehraje na Vánoce, když Slečna uslyší hlasy, ve kterých ji volá její Ženich, aby lidem připomněla výročí jeho narození. Začne se tedy připravovat k slavnostní cestě na půlnoční mši. Svým jednáním strhne téměř celou vesnici do náboženské extáze a sama se nechá nazývat Svatou Pannou. Bývalí sedláci hbitě využijí situace, vezmou si zpět nyní už družstevní koně a se zbraněmi v ruce vyhrožují Picinovi, který pochopí, že na toto pozdvižení sám nestačí a snaží se telefonicky dovolat o pomoc. V ten moment umírá Picinovi jeho družka Filipa. Jen co ji uloží do rakve, odchází s puškou v ruce přimět k poslušnosti vzbouřené sedláky: „Směšný hrbáč Picin šel umřít. Ale šel taky zabít.“[111] Mezitím v kostele kněz přísně hubuje Slečnu, že se nechala ovládnout svým přesvědčením a pýchou a zapomněla, kde je její místo: „Tvoje nemravnost je největší ze všech.“[112] Neprávem si přisvojila kněžskou funkci a samotný kněz ji vyhání do sněhové vánice vstříc jisté smrti. Na druhý den, kdy je „krajina celá zářivá a čistá jako šat nevěsty“[113], přijíždí do vesnice tři uniformovaní mladí muži, aby „likvidovali záležitost štědrovečerního pozdvižení“[114].

Pokud se nejprve zaměřím v duchu celé práce na vystupující postavy, pak musím především zmínit, že jsou zde podle pravidel baladického žánru viděny jako nositelé nadosobních, historických úkolů. Přitom ani Slečna, ani Picin nejsou hrdinové, se kterými bychom se chtěli ztotožnit; jejich příběh neprožíváme nijak osobně, protože jsou oba znázorněni jako fanatičtí věřící, kteří nic jiného než svou pravdu nevidí. Oba postrádají tu lidskost, která je tolik typická pro ostatní Procházkovy hrdiny z jeho dalších próz. Picin pak může být znázorněn jako vítěz, ale my s ním jeho vítězství nijak neprožíváme, protože zůstal pouhou loutkou moci. Naopak, většinu času čtenář sympatizuje spíše se Slečnou, protože zosobňuje tradici, starý řád, který vychází a je potvrzen několika generacemi před ní. Řád, který je v jádru dobrý. Ale i v rukou Slečny se nakonec změní v nástroj moci, a tím o své kouzlo přichází. Slečna sama vzývá mystické tělo Kristovo, ale je necitelná vůči lidskému světu. Nejlidštěji se pak jeví vysmívaný blázen Ambrož.

Obě hlavní postavy jsou symbolické, ale se zcela lidskými chybami, a právě tak epický děj, který probíhá historicky přesně umístěn na časové ose – v pár zimních měsících roku 1950 – se neustále střetává s nadčasovým podobenstvím. Už samotný titul příběhu „Svatá noc“ odkazuje k dlouhotrvající tradici, oslavující narození Spasitele. Kapitoly jsou uvedeny

[111] Procházka, J.: Zelené obzory, Lítost, Závěj, Svatá noc. Op. cit., s. 310.
[112] Procházka, J.: Zelené obzory, Lítost, Závěj, Svatá noc. Op. cit., s. 314.
[113] Procházka, J.: Zelené obzory, Lítost, Závěj, Svatá noc. Op. cit., s. 315.
[114] Procházka, J.: Zelené obzory, Lítost, Závěj, Svatá noc. Op. cit., s. 315.

římskými číslicemi a některé jejich názvy mají evangelijní nádech: „Hosana…!“[115], „Třetí protivenství“[116] a podobně. Některé scény jsou znázorněny tak, že připomínají biblické obrazy, ať už jsou to například některé davové scény nebo vlastně celá příprava na mši.

Ve *Svaté noci* je hned v úvodu znázorněn jeden úsek našich dějin, a to násilná kolektivizace. Je znázorněn tak výmluvně a plasticky, že člověk slyší bučení nespokojeného dobytka a vidí zachmuřené a nabubřelé výrazy sedláků, kteří jsou připravováni o svůj majetek. Scéna, která by mohla ukázat černobíle, kde vlastně byla tehdy pravda. Picin by mohl být znázorněn jako nespravedlivý tyran, ochuzující nevinné oběti – sedláky, anebo naopak – Picin jako ten jediný osvícený, který bojuje za spravedlivé uspořádání světa proti hamižným sedlákům. Procházka zde bravurně ukazuje obě možnosti a nechává všem zúčastněným jejich dobré i ty méně kladné vlastnosti. Sedlákům ponechal veškerou jejich chamtivost a hrabivost, Picinovi pak jeho nadutost a spravedlnost v hávu nenávisti. Pro čtenáře je rázem mnohem těžší přidat se na jednu nebo na druhou stranu. „A tak je ten děsivý Procházkův výjev třídního konfliktu právě na vesnické návsi vrcholícího zároveň obrazem zápasu dvojí objektivní oprávněnosti, ale i dvojí lidské mrzkosti.“[117]

Procházka pravděpodobně ani nezamýšlel, aby jeho *Svatá noc* rozhodla, na které straně tehdy byla pravda či komu bylo ukřivděno. Víc než sugestivně znázornil, že jakákoliv víra, je-li brána jako nástroj moci, ztrácí svou původní hodnotu a mění se z lidsky naplňujícího postoje v nelidsky ničivou sílu.

4.2. Kočár do Vídně

„Pane Procházko, koupil jsem si lístek na film *Kočár do Vídně*. Je mi líto čtyř vyhozených korun. Kde je, řekněte mi, ve filmu ten kočár? A co je to za blbost, motat se pořád v lese? Myslím, že vám luplo v bedně…“[118] Jeden z mnoha dopisů, které Jan Procházka dostal po promítání filmu, na kterém spolupracoval s režisérem Karlem Kachyňou. I podle této reakce je vidět, že jak jeho próza, tak film nebyly dlouho pochopeny a přijaty čtenáři, publikem. Teprve později se ukázalo, jak nadčasové dílo Procházka vytvořil.

Příběh se svým dějem vrací do konce 2. světové války, na začátek května roku 1945. Na jižní Moravu se blíží východní vojenská fronta. Příběh začíná prostě: „Venkovské ženě oběsili muže. Nebojoval proti nikomu. Zabili ho pro výstrahu, ukradl pár pytlů cementu. Pohřbila

[115] Procházka, J.: Zelené obzory, Lítost, Závěj, Svatá noc. Op. cit., s. 300.
[116] Procházka, J.: Zelené obzory, Lítost, Závěj, Svatá noc. Op. cit., s. 228.
[117] Černý, V.: Op. cit., s. 67.
[118] Jachnin, B.: Op. cit., s. 20.

mrtvého téže noci, blížila se fronta, kdoví jak dlouho by potom čekal. Před kuropěním vešli do domu smutku dva vojáci, netušili, co se stalo, poručili vdově připravit vůz, zapřáhnout koně a jet s nimi. Ano, řekla si, je to nad slunce jasný pokyn boží. Modlila se, aby nezakolísala a měla sílu vyplnit spravedlnost.“[119]

Hlavními hrdiny tohoto příběhu jsou tři lidé, které spojí lesní cesta a putování směrem na Vídeň. Vdova, venkovanka Krista, to vidí jako jasný pokyn, že má pomstít svého muže, zbavuje vojáky zbraní, přičemž sama ukrývá sekyru, kterou chce vykonat čin odplaty. Na povoze leží umírající německý voják a Kristu hlídá voják-vojáček, jehož přáním je dopravit svého kamaráda do Vídně. Raněný nakonec umírá a ponechává Kristu a vojáčka jejich osudu. V rozhodující moment nemá Krista sílu vojáčka zabít („Nedokázala vinit jeho školácká záda z násilností. Chápala, že vina není ani dědičná ani posloupná.“[120]), naopak se spolu sblíží. Ráno je však v objetí najdou partyzáni, kteří Kristu znásilní, vojáčka nechají vláčet za vozem a nakonec ho zastřelí, protože přeci: „Copak sme nacisti?“[121] „A potom už jeli sami. Slunce prvního dne svobody rostlo a rostlo a bobtnalo, málem mu nestačila obloha, bylo velikou hostií potřísněnou rudým vínem. Pod kozlíkem drnčela sekyra, narážela toporem na prkna, ráfy se převalovaly přes výmoly, Vdově se zdálo, že voják-vojáček jenom spí.“[122]

Rozsahem není tato novela, kterou autor věnoval mamince, nijak velká, příběhem i jeho literárním znázorněním ano.

Jako ve *Svaté* noci i tady se Procházka soustředí především na příběh sám a jeho nadčasové vyznění; hrdinové jsou zde pouze nositeli tohoto příběhu, už to není „jejich“ příběh. Ne že by hrdinové nebyli znázorněni opět tak přesvědčivě a plasticky jako v ostatních jeho dílech, to bezesporu ano a skoupá venkovanka Krista je postavou, která se čtenáři bezpochyby vryje do paměti. Ale zatímco např. v *Zelených obzorech* či *Přestřelce* hrdinové žijí svůj život, vší silou bojují za svou představu o něm, v *Kočáru do Vídně* svůj osud do svých rukou nemohou vzít. Překvapivě se zde setkáváme s hrdiny, kteří jsou zapleteni do nelítostného kola osudu a z jeho pohledu jsou pak víceméně nicotní. Jako pouhé zrnko písku, se kterým si může vítr života dělat, co se mu zamane a zlíbí, nikdy to nebude „malé zrnko písku, které do světa jde s vírou, že se horou může stát“.

Hlavní hrdinka Krista je statná silná žena, kterou ovšem rozmary osudu nechávají nést břímě těžší než je vůbec snesitelné. V něčem se podobá Zdeně ze *Závěje*; má v sobě také víc mužnosti než ženskosti, není nijak hezká, přitažlivá: „Její tělo bylo kostnaté a špičaté. Spíš

[119] Procházka, J.: Kočár do Vídně. Op. cit., s. 9.
[120] Procházka, J.: Kočár do Vídně. Op. cit., s. 90.
[121] Procházka, J.: Kočár do Vídně. Op. cit., s. 98.
[122] Procházka, J.: Kočár do Vídně. Op. cit., s. 99.

geometrické než oblé“[123]. Sice se o jejím životě dozvídáme především z jejích vzpomínek, ale víme, že je ještě poměrně mladá a vyrůstajíc na jižní Moravě, je venkovankou, selkou do morku kostí: „Nebylo jisté, je-li Morava doposud německou krajinou, nebo už ruským územím. Pro venkovanku byla zemí lačnou jarních oraček, ječmenného i pšeničného setí a bramborové sadby.“[124] Zrovna tak pak chápe lapidárně skutečnost: „Když už zůstala bez muže, nemohla zůstat bez koní a vozu.“[125] Jako Zdena, i Krista se nebojí vzít za práci, naopak. Pracuje tvrdě jako kterýkoli muž a v manželství, které zřejmě není nijak harmonické a naplňující, plní spíš roli námezdní pracovní síly než manželky: „První rok manželství strašně zhubla, nemohla se najít v šatech ani v zrcadle; o deset centimetrů se jí povytáhly ruce.“[126]Je až mužsky umanutá, zarputilá, bez jakýchkoli ženských zjemnění: „Pravou podstatou její bytosti byla sveřepá tvrdost. Co si umínila, doposud vždycky udělala.“[127]

Také ví, jak zacházet s dobytkem, ale její láskou jsou koně. Jako Olin z románu *Ať žije republika* nebo Lenka z cyklu *Tři panny a Magdaléna* i pro Kristu jsou koně těmi ušlechtilými zvířaty, se kterými touží pracovat: „Na sliznici jí poletoval příjemný octový pach koňského potu. Nikdy jí nechtěl ke koním pustit. „Koně sou pro chlapa, pro ženskou telata!“ tradovalo se odjakživa. Užiju si jich do aleluja, pomyslela si. Teď si jich užiju!“[128] I ve scéně, kdy hrozí, že bude zabita, je se situací poměrně smířená. Jakmile ale pochopí, že se vojáček ve skutečnosti chystá zabít koně, okamžitě poslechla příkazy: „Mířil mimo ni. Na sedlového valacha. (…) Pochopila, že tříročka odpráskne a že to udělá bez milosti. To ji vzpamatovalo. Fanfarónství ji naráz přešlo.“[129]

Důležitým rysem je u Kristy její nenaplněné mateřství, které v *Závěji* dodává sílu Zdeně zvládnout všechny životní kotrmelce; Krista ale zůstává po násilné smrti svého muže na světě sama. Tato bolavá jizva také přispěje k tomu, že Krista nakonec vojáčka nezabije. Je to v jednom z nejdramatičtějších momentů celé novely. Krista se odhodlala vojáčka konečně zabít. V klíčové, rozhodující chvíli ji zastaví slovo, které vojáček ještě na pokraji snu nevědomky vyslovil: „mama“. „Slovo ji zasáhlo na nejcitlivějším a nejbolavějším místě.“[130] Po vypjaté, málem vražedné chvíli přichází naopak chvíle sblížení a pro Kristu je v ní i

[123] Procházka, J.: Kočár do Vídně. Op. cit., s. 10.
[124] Procházka, J.: Kočár do Vídně. Op. cit., s. 15.
[125] Procházka, J.: Kočár do Vídně. Op. cit., s. 64.
[126] Procházka, J.: Kočár do Vídně. Op. cit., s. 34.
[127] Procházka, J.: Kočár do Vídně. Op. cit., s. 14.
[128] Procházka, J.: Kočár do Vídně. Op. cit., s. 19.
[129] Procházka, J.: Kočár do Vídně. Op. cit., s. 57.
[130] Procházka, J.: Kočár do Vídně. Op. cit., s. 87.

naděje, že jí přeci jen bude dopřáno, aby byla matkou: „Nenechávej mě samotnou na světě! Dej i mně syna. Nech, ať se mi z této chvíle narodí syn!“[131]

K rázu jihomoravského venkova patří takřka samozřejmá víra v boha. Samotné jméno Krista vychází z řeckého slova christianus, znamenající „pokřtěná, křesťanka, Kristu zasvěcená“. A sama Krista „rozmlouvala s Bohem lehce a přirozeně. Nepochybovala, že ji slyší.“[132] Samotný čin zabití sice není zrovna projevem křesťanské lásky, ale aspoň se „křesťansky rozhodla, že oba mrtvé přiveze zpátky, zajede k hrobníkovi, zaplatí mu, aby je pohřbil.“[133] Jedna z jejích nejhezčích vzpomínek, které se jí mihnou hlavou, je pak vzpomínání na zpívání v kostele na kůru, ale v celku byl a je její život jen „kalvárie dřiny, trnová koruna smutku.“ [134] V kontrastu s Kristinou samozřejmou a pevnou vírou v boha stojí závěr celého příběhu a jeho vyznění.

Tragicky je totiž Krista pouhou hříčkou v rukou lhostejného osudu, zrovna tak jako její „protihráč“, vyjukaný voják-vojáček, který „neměl ramena ani vojenskou míru.“[135] Je bezbranný a v jádru hodný, dobrý člověk, což také brání Kristě, aby na něm vykonala svou pomstu, kterou si umínila. Vojáček je znázorněn jako určitý protiklad ke Kristě. Tam, kde je ona zamlklá, až zádumčivá, on je žensky švitořivý a dětsky radostný. Cítí potřebu být s Kristou zadobře, dává jí dárky, chce s ní vyjít i v této podivné situaci, kdy ona jen činí to, co jí on a jeho raněný kamarád Rudi nakázali. „Přisedl blíž. Máslo, med, úsměvy. Přece jenom to narušoval přímočarost jejího uvažování.“[136]

Krista i vojáček jsou ústředními postavami příběhu; mají v něm svou důležitou roli, ale zrovna takovou důležitost přisoudil Procházka i prostředí, ve kterém se děj odehrává. Prakticky celý příběh nevyjdou hrdinové z lesa. Je to vlastně takový „svět ve světě“, uzavřený prostor, který znásobuje tísnivou atmosféru, pro hrdiny je nemožné z něj uniknout a jsou od okolního světa v určité izolaci. Les krásný, ale i lhostejný: „…les byl k jejímu zoufalství hluchý, němý a necitlivý jako dřevo.“[137] Zároveň ale jako by byl les Kristiným přírodním zrcadlem. I ona působí navenek lhostejně, víceméně se distancuje od dění kolem sebe a je netečná: „Lítost se jí nedotkla. Její úvahy byly věcné.“[138] Je zde určité spojení mezi Kristou a lesem. Na rozdíl od vojáčka, který je z lesa bázlivě ustrašený a vidí v něm všechna možná nebezpečenství, Krista les zná. Ví, kudy jet, kam zatočit, jakou cestu zvolit. Tím má nad

[131] Procházka, J.: Kočár do Vídně. Op. cit., s. 95.
[132] Procházka, J.: Kočár do Vídně. Op. cit., s. 37.
[133] Procházka, J.: Kočár do Vídně. Op. cit., s. 49.
[134] Procházka, J.: Kočár do Vídně. Op. cit., s. 89.
[135] Procházka, J.: Kočár do Vídně. Op. cit., s. 11.
[136] Procházka, J.: Kočár do Vídně. Op. cit., s. 44.
[137] Procházka, J.: Kočár do Vídně. Op. cit., s. 77.
[138] Procházka, J.: Kočár do Vídně. Op. cit., s. 10.

vojáčkem i jeho kamarádem převahu, protože tak snáze může vykonat svůj plán. Tam, kde je Krista sebejistá, je vojáček vystrašený, v lese se necítí dobře: „Napadlo ho, že přirozeností přírody není dobrota ani laskavost. Všechny krajiny, kterými člověk prchá, jsou odporné a dlouhé a podobají se rakvi.“[139] I svým ne zrovna výrazným vzhledem se Krista do ponurého, temného lesa hodí. Její mlčenlivost může působit zrovna tak děsivě jako ticho lesa. Mezi lesem a Kristou je určité pouto; většina jejích vzpomínek je s lesem nějakým způsobem spjatá, i když to nejsou vzpomínky nijak povznášející, to tehdy když zde přišla o své ještě nenarozené dítě: „Bylo jí zle, připomněla si, že jí v tomto lese bylo už i hůř.“[140]

Silné vyznění celého příběhu je umocněno Procházkovou perfektní kompozicí, která připomíná antické drama s baladickými prvky. Jsou tu tři, respektive dvě hlavní postavy a veškerý děj se odehrává mezi nimi, v podstatě během jednoho dne, 3. až 4. května, v uzavřeném prostoru lesa. Jednota času, místa a děje je zcela naplněna. Dialogy mezi postavami jsou téměř minimalistické, věty krátké, věcné, až střídmé. Určitý pohádkový motiv, ovšem s nepohádkovým vyzněním je číslovka tři: Krista se pokouší třikrát vojáčka zabít a také natřikrát odzbrojí vojáky. Příroda je ke konání oněch malých postav naprosto netečná a nevšímavá. Bez jakýchkoli předělů pak vyplouvají Kristiny vzpomínky, následně opět bezprostředně vstoupíme do přítomného příběhu; samotný děj tím není nijak narušen. Přes veškerou střídmost je Procházkův styl i poetický; a to hlavně při popisu krajiny, kdy je třeba měsíc popsán jako „kočičí oko“[141], trochu zákeřné, trochu lhostejné. Poetičnost není ale zdaleka tolik v adjektivech a adverbiích, ale především v samotných slovesech: „Crčela voda, hřměla míza, bobtnalo rašení.“[142] Východ slunce je hned v úvodních pasážích popsán tak, že čtenář nutně tuší, že šťastný konec zde očekávat nemůže; Procházka je mistr v navozování napětí: „Na východní straně noci vyrašil mléčný keř. Rostl v báň a tříštil se..“[143] I jihomoravský venkov, jenž má tendenci působit harmonicky a idylicky, je tu představen trochu v jiné podobě: „Moravský venkov nebyl odpradávna jenom zbožný a přičinlivý a sháněivý; odjakživa byl i vilný a primitivní a surový.“[144] V tomto případě se jedná o Kristinu vzpomínku na ženu, která – opět symbolicky natřikrát – zabila svého muže a tato její vzpomínka navozuje atmosféru pro Kristino plánované zabití.

Kočár do Vídně není příběhem jedné selky a jejího tragického osudu; je to příběh o vztazích mezi lidmi, o vzájemném porozumění, které je nejdůležitější v každé době. Proti

[139] Procházka, J.: Kočár do Vídně. Op. cit., s. 80.
[140] Procházka, J.: Kočár do Vídně. Op. cit., s. 72.
[141] Procházka, J.: Kočár do Vídně. Op. cit., s. 9.
[142] Procházka, J.: Kočár do Vídně. Op. cit., s. 9–10.
[143] Procházka, J.: Kočár do Vídně. Op. cit., s. 11.
[144] Procházka, J.: Kočár do Vídně. Op. cit., s. 38.

starým schématům zde Procházka vystavěl svůj příběh tak, že nevede do šťastného konce; naopak končí deziluzí, určitou bezvýchodností. Místo očistné katarze máme pouze pocit, že lidská zloba a malost, nízkost vyhraje nad prostými okamžiky štěstí. Celý příběh tak končí trochu neadresně naznačuje, že válka poznamená různým způsobem úplně každého. Poválečné zúčtování tak tady ztratilo své jásavé nadšení a barevnost, v osobách partyzánů odkrylo, že ne všechno bylo tehdy správné a spravedlivé. Partyzáni zde představují sice možná bojovníky, ale s pokřiveným charakterem, kteří mravně i lidsky selhali.

A ten kočár, na který se v úvodu ptá v osočujícím dopise rozmrzelý návštěvníka kina? Možná je kočár trochu příliš nadnesený výraz pro selský povoz, ale Procházka jím poeticky vyjádřil, jak obrovskou důležitost pro moravské venkovany takový povoz má: „Moravským rolníkům odjakživa sloužily tyto dobré vozy při všech příležitostech: zastaly křtinový kočár, svatební ekvipáž, pohřební lafetu, odvozily selata na jarmark, telata k řezníkům i báby k rodičkám. A nejednou byly i milostnou postelí. Život mnohého později významného moravského rodáka byl počat v košině. Nejednou dokonce za jízdy; dlouhé cesty na pole, návraty z pozemků byly jediným volným časem, kdy mohli složit v klidu ruce do klínů.“[145]

[145] Procházka, J.: Kočár do Vídně. Op. cit., s. 95.

5.0. Procházka vypravěč

V příbězích Jana Procházky čtenáře oslovují především postavy, hrdinové, které autor ve svých dílech vytvořil. Pro dané dílo je, podle mého názoru, hrdina určující. *Zelené obzory* evokují zapáleného, ještě trochu ztraceného Ondřeje, hubatou, ale neskutečně upřímnou Janu, z *Přestřelky* vyčnívá opravdovost Vojtěcha i Arnoštky a naproti nim stojí postava nadporučíka Zaorálka. Jen vyslovení tohoto příjmení může vést u čtenáře k automatickému vlastnímu zakončování slov přidanou hláskou „k“. *Kočáru do Vídně* se věnuji v samostatné kapitole, protože se domnívám, že toto dílo si samostatnou pozornost zaslouží, ale přeci jen – i přes veškerou bohatost tohoto příběhu a množství významů – je to opět především selka Krista, jejíž osud dojímá a zároveň trochu děsí. Ráda jsem se ke všem těmto i dalším postavám vracela a vracím stále. Procházka je vytvořil, vymyslel a napsal tak – ač to může znít trochu jako klišé – že jsou opravdu živé a jejich životní příběhy neobyčejně podmanivé.

Samotní dobře napsaní hrdinové s vykreslenými povahami a silnými osudy by ale na úspěch díla nestačily. To, že jsou Procházkova díla tak čtenářsky přitažlivá, je nejen výsledkem propracovaných charakterů, ale i barvitého znázornění prostředí a samozřejmě i zacházením se slovem, větou. Ve své další kapitole se tak pokouším zhodnotit, v čem je Procházkův styl výjimečný, čím je specifický a co mají víceméně všechna jeho díla společná.

5.1. Skutečné příběhy s autobiografickými prvky

Čtivost Procházkových příběhů je určitě výsledkem toho, že je Jan Procházka rozeným vypravěčem, ale také na tom má svůj podíl jeho osobní, až vnitřní zaujetí pro danou látku. Procházka píše ve svých dílech o tom, co sám důvěrně zná a co mu je blízké. Příběhy jeho hrdinů jsou pak snadno uvěřitelné, protože nepíše o vesmírných dálkách, nepoznaných krajinách, ale o tom, co je nebo může být teď a tady. Často vypráví příběhy, které sám zažil, nebo o kterých se doslechl ze vzpomínek někoho jiného. Dokonce někteří jeho hrdinové, jako například Olin, Ondřej nebo Vojtěch, mají i určité autobiografické rysy. O některých se můžeme jen domnívat, jiné jsou víceméně jisté. Olinova láska ke koním je pravděpodobně zrovna tak velká jako náklonnost k těmto tvorům samotného autora, což potvrzuje i Procházkova dcera, spisovatelka Lenka Procházková: „Nejradši měl koně; mohli bychom mu dát zahrát něco o koních.“[146] Ondřejův upřímný vztah k zemi, hroudě, půdě je něco, co sám

[146] Procházková, L.: Děkovačka pro hrobníka. *Právo*, 9, 1999, s. 15.

Procházka cítil jako něco elementárního, zásadního. Vojtěch Zavřel, jeho zážitky z vojny, to jsou do velké míry zážitky samotného Procházky a jeho vyvolená Arnoštka je pak podle Lenky Procházkové umělecká podoba paní Mahuleny, spisovatelovy manželky. Předlohou nadporučíka Zaorálka byl muž, se kterým se Procházka na sklonku svého života ještě setkal, když byl povolán na výslech na Ruzyň: „V důstojníkovi, který jej provázel od brány, poznal svého někdejšího velitele u PS (v románu Přestřelka byl tento nadporučík zvěčněn, ale asi ho to moc netěšilo).“[147]

Jan Procházka tedy píše příběhy reálné, nijak vykonstruované, spíš prosté, ale ne v negativním smyslu slova. Z řádků je cítit jeho spisovatelské nadšení pro hrdiny, které na svých stránkách představuje. Nikdy nesoudí, nechává čtenáři naprostou svobodu, aby si sám vybral, co je pro něj z příběhu důležité, případně aby se sám rozhodl, kde je pravda.

Vycházeje ze svého vlastního života, píše Procházka snad v každém svém díle o venkově, krajině spíš přírody než města, a děje příběhů zasazuje do poválečné doby a padesátých let, která obvykle zobrazuje s nějakým aspektem typickým pro tehdejší společenské a politické uspořádání.

5.1.1. Venkov a venkovanství v lidech

V úvodu své práce jsem zmínila, že se Jan Procházka narodil v Ivančicích u Brna, tedy na venkově, a v rodině rolníka. A jak jsem napsala výše, Procházka nepsal o neznámých světech, ale o tom, co sám znal. Proto i většina jeho děl se odehrává spíš na venkově než ve městě a řada jeho hrdinů je charakteristická určitým venkovanstvím, které si v sobě nesou.

Vyloženě jihomoravský venkov najdeme v románu *Přestřelka*; i když se v rámci románového času podíváme i do Olomouce a podstatná část se odehraje v okresním městě, přeci jen je krajina Podyjí určující. *Kočár do Vídně* se do rakouského hlavního města ve skutečnosti nikdy nedostane a neopustí kraj jižní Moravy. Román *Ať žije republika* pak představuje tu samou oblast v době osvobozování. Sám autor ve věnování této knihy Karlu Kachyňovi nazývá toto své dílo jako „vzpomínání na rodnou Moravu“[148]. A v baladické *Svaté noci* Procházka nedovolí svým hrdinům odejít z vesnice Týnec; vše podstatné a zásadní se odehraje na jejím malém prostoru. „Že svoji vesnici dobře zná, že zná její staré i nové problémy, klady i stíny, že dobře ví, o čem mluví, a byť by to bylo i jen o kravách, o telení a o

[147] Procházková, L.: Odtajněný příběh. Op. cit., s. 13.
[148] Procházka, J.: Ať žije republika. Op. cit., s. 7.

výnosu luk, a že nám tedy může dát pocítit estetickou rozkoš ze svého skutečného odbornictví.“[149]

Některá Procházkova díla se dokonce odehrávají spíš na samotách, dál od lidí, protože určití hrdinové si zkrátka s přírodou rozumí lépe než s lidmi. Tak je Ondřej zavát až do Zelené Hůrky v Pošumaví, což „byla krajina stejně politováníhodná, jako byl on sám. Ale i když zubožená, nebyla zničená.“[150] A hlavně, pro Ondřeje to přes všechny své nedostatky byla „krajina, kde by rád zabořil svoje nohy.“[151] *Závěj* se odehrává na samotě Dvůr v nelítostné zimní krajině, obklíčené smečkou zdivočelých psů: „Vítr se přenášel, chvílemi zmlkl. Sníh padal hustší záplavou. Ale bylo ticho, podivuhodné prázdno.“[152] V *Lítosti* se dostáváme do Konopova v Krkonoších, ale podstatná část příběhu nás nepustí dál než do chlévů, které má Vdova na starosti. Nehostinná a člověkem zničená krajina je ta z příběhu o Magdaléně a Lucinovi: „Tato krajina vypadá jako povrch měsíce. Dva roky tu nikdo neslyšel pípnout ptáka. Kolem dokola bílé krátery jakoby umrzlé z ledu.“[153] Krajina, kde naděje vypadá jako nepředstavitelný pojem, a lásku už tady vůbec není možné najít. Navzdory tomu se však přece jen křehce objevuje, ač bychom ji zde tedy nečekali.

Město pak v Procházkových prózách takovou důležitost nemá, většinou z něj hrdinové utíkají, jako právě Vdova z *Lítosti,* nebo je obrazem povrchního, pozlátkového života, který žije Hedvika ze *Závěje* v Praze. Jako kdyby na venkově bylo to prapůvodní, skutečné; je to jediné místo, kde můžeme najít, co je opravdu důležité: „Vše, co je proti přírodě, je špatné. A nemyslí jen na přírodu v obecném smyslu, nýbrž i na tu ´přírodu v člověku´, na ten koloběh krve a generací.“[154]

S venkovem souvisí chov zemědělských zvířat a hlavní i vedlejší hrdinové často jaksi přirozeně vědí, jak si s nimi poradit. Třeba Ondřej naprosto automaticky pomůže krávě při telení, protože přeci „co dokáže doktor, to dokážu taky!“[155] V *Kočáru do Vídně* pak Krista raději volí podvolení se příkazům německých vojáků než by dovolila, aby zastřelili koně. A malý Olin si vůbec nerozumí s nikým ze světa lidí, ani s kluky stejného věku, už vůbec ne s dospělými, kromě jediného kamaráda Cyrila. Jinak je tomu se psy a koňmi. Ne nadarmo mu Cyril Vitlich často říká „psí ucho“, protože psi ho poslouchají a zdá se, že mu rozumějí. Jako

[149] Černý, V.: Op. cit., s. 57–58.
[150] Procházka, J.: Zelené obzory, Lítost, Závěj, Svatá noc. Op. cit., s. 112.
[151] Procházka, J.: Zelené obzory, Lítost, Závěj, Svatá noc. Op. cit., s. 112.
[152] Procházka, J.: Zelené obzory, Lítost, Závěj, Svatá noc. Op. cit., s. 152.
[153] Procházka, J.: Tři panny a Magdaléna. Op. cit., s. 223.
[154] Boček, J.: Síly a slabiny Jana Procházky. *Kulturní tvorba*, 44, 1963, s. 5.
[155] Procházka, J.: Zelené obzory, Lítost, Závěj, Svatá noc. Op. cit., s. 12.

pes ho v jedné scéně následuje i zraněný kůň; snad v něm zvířata cítí spřízněnou duši. Zvířata Olinovi vynahrazují to, čeho se mu od lidí nedostává.

Neodmyslitelně k Procházkovu venkovu patří i sedláci. Zemití, s půdou spjatí tak, že víc snad ani nelze, majetničtí, ale nějak upřímně, z hlubin své krve, zděděné po předcích. Málokdy jsou zcela sympatičtí, ale je v jejich jednání taková opravdovost, že nejsou ani zápornými hrdiny (snad jen kromě chamtivých sedláků Kazderky a dalších v románu *Ať žije republika*). Zcela oddaní svému „povolání"; slovo povolání zde volím proto, že oni se opravdu cítí být povolaní k tomu, čím jsou. „Ten bezmezný egoismus vesnických hamounů má svůj tajný rub, totiž vášnivou přilnulost k rodné půdě a k práci na ní, prostě to božské v selském chrapounství, to mravní a nesmírně kulturní v něm, co nás kdysi vůbec jako národ zachránilo, dík čemu jsme tu vůbec česky zůstali navzdor veškeré dějinné pravděpodobnosti."[156]

5.1.2. Časové vymezení Procházkových příběhů

Pokud zařadíme Procházkova díla do prostředí, ve kterém se odehrávají, pak je to ve většině případů příroda, pokud je zařadíme do určitého historického období, pak to jsou především padesátá léta 20. století (i nadčasová *Svatá noc* se odehrává v konkrétním roce 1950). Tedy opět období, které Procházka na vlastní kůži zažil; ve svých příbězích se nijak nevrací do dávné minulosti ani nepředjímá nejasnou budoucnost. Nejdál do minulosti zachází do dob druhé světové války, případně doby Protektorátu (Arnoštčin příběh) a osvobozování. První dny osvobozování jsou zobrazeny v *Kočáru do Vídně* a *Ať žije republika*. V obou případech vzal Procházka vítězným okamžikům našich dějin bujaré veselí, určitou gloriolu a ukázal je i jinak než jen čistě spravedlivé a morálně správné: „Neřekl bych, že se u nás mluví mnoho o válce, ale řekl bych, že se o ní mluví už dvě desetiletí stejně. A hlavně ve frázích. Neustále opakované fráze se jakýmsi zvláštním chemickofyzikálním pochodem stávají vzduchem. Míjejí naše sluchové orgány. Postupně se obracejí proti svému vlastnímu smyslu a anulují se."[157]

V obou případech jsou to také Češi, ne nepřátelští Němci či vítězící, osvobozující Rusové, kteří depatetizují velkolepost posledních dnů války. V románu *Ať žije republika* je malý Olin svědkem typické malosti a hrabivosti svých sousedů, kteří se jako supi slétli na statek Němce Singera okamžitě po jeho odjezdu do bezpečí a zabrali vše, co mohli. Hnáni špatným

[156] Černý, V.: Op. cit., s. 66.
[157] Procházka, J.: Politika pro každého. Op. cit., s. 55.

svědomím jsou to opět titíž sedláci, kteří doženou k smrti nebohého a nevinného Cyrila Vitlicha. Novela *Kočár do Vídně* ústí do svého tragického závěru, protože si „stateční“ partyzáni neprávem přisvojili právo rozhodovat, soudit a odsoudit.

Válečné události nebo události s válkou spojené ukazuje Procházka bez patosu. V *Přestřelce*, v kapitole „diluviálního věku“, kdy Arnoštka vzpomíná na dobu svého dětství a mládí za Protektorátu, se dovídáme o zabití jejího otce v roce 1944 „pro přechovávání střelby neschopné pistole.“[158] Kupodivu ani v tomto případě nejsou Němci ukázáni jako ti vyloženě zlí a jenom špatní; když se Arnoštka zraní při honbě za tatínkem, kterého odvádějí, propustí jej aspoň na chvíli zpět: „Vemte si ji domů, řekl Němec. Odveďte si ji domů.“[159] Procházka tu opět nikoho nesoudí, píše tak, aby bylo patrné, že je na každém z nás, aby se vyrovnal se svými skutky a činy.

V naprosté většině svých děl však Procházka píše o nejrůznějších událostech spojených s budováním socialistické společnosti. Procházka byl komunista a v komunismus upřímně věřil. Později ale pochyboval, že stranický aparát má stejnou upřímnou víru: „Někdy jsem se ptal sám sebe, jestli v čele Československa jsou vůbec přátelé Československa.“[160]

Proto také autor neukazuje ve svých prózách pouze kladnou tvář budovaného socialismu, spíš naopak. Nejčastěji se zabývá násilnou kolektivizací nebo vůbec problémy spojené se združstevňováním. Nejsilněji zobrazená je asi probíhající kolektivizace pod dohledem nenávistného Picina ve *Svaté noci*. Podobnou nenávist cítí vůči sedlákům i Karel Baudyš v *Závěji,* kde se také sedláci vzpurně odmítají začlenit se do družstva.

Zrovna tak ne každý z Procházkových hrdinů je straník zapálený pro myšlenku nového uspořádání. Ondřej Kubata není členem KSČ, ale v daných podmínkách, kdy bojuje o „svou“ louku ho tato skutečnost začíná mrzet. Nepřemýšlí tedy nad svým vstupem do strany, protože by se zajímal o myšlenku třídně rovné společnosti, ale protože by mu to mohlo pomoci dosáhnout jeho cíle a zachránit tak nejlepší pastvinu: „A tu ho opravdu mrzelo, že není členem komunistické strany. Nevěděl přesně, co by udělal; ale někam by jel nebo by někam napsal.“[161]

Myslím, že čtenáři, který tuto dobu a události s ní spojené nezažil, rozšiřuje Procházka obzory už jen tím, že nenazírá toto období našich novodobých dějin černobíle, není schematický; ač sám člen KSČ, nepřiklání se na žádnou stranu. A pokud by chtěl čtenář zažít krásný příklad revolučního ducha a socialistického uvědomění v nejčistším smyslu slova, pak

[158] Procházka, J.: Přestřelka. Op. cit., s. 27.
[159] Procházka, J.: Přestřelka. Op. cit., s. 304.
[160] Procházka, J.: Politika pro každého. Op. cit., s. 37.
[161] Procházka, J.: Zelené obzory, Lítost, Závěj, Svatá noc. Op. cit., s. 91.

by měl sáhnout po *Přestřelce*. Budovatelské nadšení Vojtěcha a Arnoštky je tak upřímné, opravdové a od srdce: „Neustále se tu konfrontuje fráze a mechanismus dobového politického života s přirozeností a krásnou, upřímnou naivitou ústřední dvojice.“[162]

5.2. Český jazyk obyčejný i básnický

Ke čtivosti Procházkových děl nepochybně přispívá fakt, že je výborný vypravěč. Umí si udržet pozornost čtenáře, ale jeho styl není nijak vyumělkovaný, nepřekvapuje zdobností. Pracuje obyčejně s holou oznamovací větou, která je třeba v *Kočáru do Vídně* až střídmá, nanejvýš úsporná. A přitom větou dokáže říct, co potřebuje, a ještě o trochu víc. Věta je bohatá podtextem a umocněná kontextem, ve kterém stojí.

Chci se nyní věnovat především Procházkově slovu a jeho umění s ním pracovat, a proto se nemůžu nevrátit opět k hrdinům a jejich charakteristice. Přímou charakteristiku postav Procházka používá, ale teprve ve spojení s výstižnou nepřímou charakteristikou dostaneme obraz osoby, která na jeho stránkách opravdu žije. Ovšem i v jedné větě dokáže Procházka nastínit charakter osoby tak, že tušíme, jak se asi dotyčná postava bude vyvíjet dál: „Picin měřil metr padesát, v krku mu pípala slepice; jeho útlounká zádíčka podpírala v Týnci nejmocnější revoluci světa.“[163]

Charakteristika dotyčné postavy vyplývá většinou postupně. Tak u Ondřejova kamaráda Standy již zpočátku víme, že je přátelský, otevřený, v jádru velice hodný hoch, ale teprve když „Standa mlčel plných šest vteřin“[164] a „Uměl o věcech mluvit tak, že se u toho dalo umřít“[165] pochopíme, že jsou určité chvíle, kdy Ondra ocení, že i tak milý Standa není právě nablízku.

Mistrnou ukázkou charakteristiky ve zkratce je pak představení postav v *Přestřelce*. Odmyslím-li si hlavní postavy Vojtěcha a Arnoštky, pak nadporučík Zaorálek je popsán tak plasticky, že vedle dvou ústředních postav on vyčnívá: „Zaorálek měl velice nápadný nos, jeho délka tvořila desetinu výšky jeho postavy. Všichni mu říkali Pergamen, v obličeji měl pleť jako cigaretový papír, vyhaslé popelavé oči; jestli mu v krvi pulsovaly tři červené krvinky, to bylo všechno. Úsměv nasazoval pouze u příležitosti státních svátků nebo při

[162] Jelínek, A.: Román – čtení. *Literární noviny*, 9, 1967, s. 17.
[163] Procházka, J.: Zelené obzory, Lítost, Závěj, Svatá noc. Op. cit., s. 221.
[164] Procházka, J.: Zelené obzory, Lítost, Závěj, Svatá noc. Op. cit., s. 32.
[165] Procházka, J.: Zelené obzory, Lítost, Závěj, Svatá noc. Op. cit., s. 31.

povyšování mužstva.“[166] Jeho nervózní zakončovací „k“ („pocházel z nějaké jazykové enklávy, kde snad ká používali i ve slově játra“[167]) je natolik postačujícím charakteristickým rysem, že Procházka už ani nemusel nadporučíka Zaorálka nijak výrazněji popisovat, když jej nechal vyslovit jeho upravené úsloví: „Lepšik trochuk víc než PAK POZDĚ BYKA HONIT.“[168]

Další, spíš glosující charakteristiky v tomto románu pak vyplývají z jeho povahy. *Přestřelka* se rozvíjí do epické šíře a vyskytuje se zde opravdu velké množství postav. Jejich vystihnutí jednou větou, vlastně jejich glosování, poukázání na jejich příznačné gesto, je to nejlepší, co mohl Procházka při takovém „zalidnění“ svého románu udělat: „Rotný Šilhan: DO NIČEHO SE NENAMÁČET“[169]. „Stručné, ale výstižné charakteristice také slouží přezdívky (podle principu nomen-omen) a nápadné znaky v chování a mluvě hrdinů.“[170]

Charakteristika Procházkových postav vychází i z živého dialogu, který zní naprosto přirozeně, volně; vrcholem autorova umění stylizovat promluvu jsou ovšem monology, které vedou většinou hlavní hrdinové sami se sebou: „Nejsem hodný, začal se v myšlenkách hádat. Jsem korunovaný vůl. Jsem idiot. Jsem něco tak trapného, že tomu vůbec nepatří vysvědčení dospělosti.“[171]

5.2.2. Lyrika v próze

Jak trefně dokáže Procházka charakterizovat správnou volbou slov svého hrdinu, tak pouhým slovem navodí atmosféru, že čtenář cítí vůni chléva, rozkvetlé louky; povyšuje jím obyčejné na neobyčejné. Tráva nikdy není jen trávou; pro Ondřeje je to směs pokladů. Z procesu, při kterém vzniká mléko, vytvoří malou báseň a něco tak všedního promění v malý zázrak: „Jdou a žvýkají. Dokonale znal celý složitý pochod jejich ústrojí. A mohl jmenovat pravými jmény všechna ta síta a cedníky, které v jejich těle louhují žvance potravy. S obdivem na to všechno nyní myslí. Na celou tu cirkulaci, na tu živou továrnu, a hlavně na konečný efekt; až to všechno vsákne podbřišními tepnami a přívody do vemene a bude to naráz mléko, voňavé po veškeré rozmanitosti rostlin a země.“[172]

---

[166] Procházka, J.: Přestřelka. Op. cit., s. 14–15.
[167] Procházka, J.: Přestřelka. Op. cit., s. 84.
[168] Procházka, J.: Přestřelka. Op. cit., s. 84.
[169] Procházka, J.: Přestřelka. Op. cit., s. 369.
[170] Hrtánek, P.: Op. cit., s. 20.
[171] Procházka, J.: Zelené obzory, Lítost, Závěj, Svatá noc. Op. cit., s. 78.
[172] Procházka, J.: Zelené obzory, Lítost, Závěj, Svatá noc. Op. cit., s. 24.

U charakteristiky lidí si autor vystačí se slovy poměrně obyčejnými, při popisování přírody je až básnický: „A za stavením, za jeho hřmotnou siluetou, byla průrva ve stěně akátového lesíku, daleko za tím průhledem stálo najednou slunce, svítily tvary Pálavy: nohy, břicho, prsa, hlava ležící ženy. Bylo to skutečně krásné.“[173]

Krajinu dokáže vymalovat barvami, ale pokud se to hodí do příběhu, nebojí se být kontrastně černobílý, jako třeba ve *Svaté noci*, kde už jen samotná černá noc, za které se drama odehrává, ostře kontrastuje s bílou sněhovou plání kolem. *Kočár do Vídně* je pak spíš i přes jarní přírodu dobarven tmavými tóny, někdy trochu došeda. Zrovna takový je Kristin vzhled, její nevýrazné oblečení ladí s temnotou všudypřítomného lesa. Ovšem slovesy, těmi zde Procházka přímo útočí: „Explodovalo jaro, kvičeli ptáci, šuměl hmyz.“[174], „Les jeho hlas schlamstl“.[175]

5.2.2. Humor

Jan Procházka je zcela jistě spisovatel, který umí objevit poezii i tam, kdy by ji člověk nečekal, ale také je to autor, který má rád humor a nad určitými stránkami jeho děl se nelze od srdce nezasmát. Humor je pro Procházku lékem, jehož pravidelné používání brání člověku brát se příliš vážně („Došel jsem k fantasknímu názoru, že každý, kdo v Čechách dostal nějaký úřad, okamžitě ztratil smysl pro humor.“[176]) a přitom mít jistý nadhled i nad nepříjemnými situacemi, které život přináší.

Již jsem několikrát zmínila humornou sebekritiku hrdinů, jejíž půvab ocení čtenáři hlavně v *Zelených obzorech* a *Přestřelce.* Hrdinové zde nemají o nejrůznější maléry a průšvihy nouzi, ale humor, spíš obranný než útočný, kde Procházka dává do kontrastu „směšné a bohatýrské, trapné a jímavé“[177], je uzdravuje ze všech duševních neduhů. Ve svém humoru Procházka tíhne přirozeně k ironii, ale ne nijak sžíravé, spíš laskavé a jeho sarkasmus nezraní: „Takže sem kráva, co?´ Bašus, kdykoli si něčím nebyl jistý, vždy se tázal. ´Jordánská kráva, co?´ Když se zaobíral vlastní sebekritikou, byl na rozdíl od sčetlejších lidí stručný, výstižný, nebyl k sobě blahosklonně oportunistický, jak je při sebekritikách národním zvykem. Nejvíce na Bašusovi zarážela jeho vnějšková podobnost s normálním člověkem.“[178] Humor je také nejsnadnější a nejúčinnější prostředek proti smutku nad ideály, které se střetly s tvrdou životní

[173] Procházka, J.: Zelené obzory, Lítost, Závěj, Svatá noc. Op. cit., s. 207.
[174] Procházka, J.: Kočár do Vídně. Op. cit., s. 29.
[175] Procházka, J.: Kočár do Vídně. Op. cit., s. 28.
[176] Procházka, J.: In: Melounek, P.: Op. cit., s. 42.
[177] Pecháček, J.: Op. cit., s. 150.
[178] Procházka, J.: Přestřelka. Op. cit., s. 214–215.

realitou, jak je vidno především u Vojtěcha a Arnoštky. Není to humor nijak intelektuálně složitý, pramenící ze vzdělání, je to spíš „dar úsměvného pohledu a smírného soudu.“[179]

Humor byl také v Procházkových prózách tím prostředkem, kterým vyvažoval narůstající rozpory, vnitřní pochybnosti mezi poznáním a svědomím v době, kdy si nebyl tak jistý myšlenkou beztřídní společnosti. Určité pochyby o správnosti komunistických ideálů vyjádřil i v prologu o svých dvou hrdinech *Přestřelky*: „Vůbec měli až moc představ a snů, lomcoval jimi idealismus, třebaže tvořili součást marxistických branných sil.“[180] Později už mu ani humor nestačil a použil jiné umělecké prostředky a napsal *Svatou noc* a *Kočár do Vídně*. Ale humorná stránka jeho příběhů je osvěžující a jakoby i humor vycházel u Procházky z jeho vesnických kořenů. Není to humor ostrý, štiplavý, zraňující; naopak, je to humor, „který jakoby vyvěral z dědictví venkovského rodu, kterému příroda rozšiřuje obzor svou rozlehlostí i věčností a učí uvážlivé rozvaze, s jakou je třeba zamýšlet se nad lidským tvorem i lidským činem.“[181]

5.3. Charakteristické rysy Procházkova vyprávění

Na dílech Jana Procházky oceňuji především fakt, že každé dílo je jiné, specifické, něčím výjimečné. Je v jeho dílech patrný určitý vývoj, jeho snaha říct to, co potřebuje, zas trochu jinými prostředky, navodit jinou atmosféru. Zároveň se ale přitom setkáváme s charakteristickými znaky, které se objevují téměř v každém jeho díle.

Novela *Zelené obzory* je úspěšný start mladého spisovatele, který se přenesl přes nepovedený literární debut a v tomto díle již dokázal vyjádřit uvěřitelný příběh odpovídajícími prostředky. Naproti tomu povídka *Závěj* se tehdejším kritikům zdála zcela, možná až příliš odlišná svými expresionistickými prvky; nejprve se nesetkala s výraznou odezvou. Když však vyšla baladická *Svatá noc*, bylo jasné, že *Závěj* se svou trochu temnou, dusnou atmosférou byla jen prvním krokem na cestě k úspěšné *Svaté noci*: „Po formální, slohotvorné stránce naznačuje *Svatá noc* návrat k expresionistickým postupům *Závěje*, celou groteskně příznačnou skladbou děje a zejména kresbou ´svaté panny´.“[182]

[179] Träger, J.: doslov. In: Procházka, J.: Tři panny a Magdaléna. Op. cit., s. 354.
[180] Procházka, J.: Přestřelka. Op. cit., s. 1.
[181] Träger, J.: doslov. In: Procházka, J.: Tři panny a Magdaléna. Op. cit., s. 355.
[182] Pecháček, J.: Op. cit., s. 152.

Romány *Přestřelka* a *Ať žije republika* zabíhají opravdu spíš do šíře než do hloubky, ale v žádném případě to nelze chápat jako výtku. Naopak, jako čtenář jsem ocenila, že mi tím Procházka připravil trochu jinou čtenářskou zkušenost. Určité roztříštění do epizod a odbočování od hlavního děje může na nervózního, netrpělivého čtenáře působit až depresivně, ale také mu, pokud dovolí, může přinést nevšední zážitek.

V samostatné kapitole jsem zmínila, že v baladických novelách *Svatá noc* a *Kočár do Vídně* dosáhl Procházka svého uměleckého vrcholu. Přešel v nich již zcela od psychologie jednotlivce ke kritice celé společnosti. Filozofické myšlenky zabývající se nápravou nebo „správnou“ podobou společnosti však najdeme i v dalších Procházkových dílech. Nejsou to myšlenky nijak suchopárné, ale podávané s jeho charakteristickým humorem. Procházka totiž zastával názor, že „velké dílo je především filozofie!“[183]

Ať je ale formální stránka Procházkovy prózy jakákoliv, můžeme si být téměř jistí, že se v ní téměř vždy objeví střídání dvou časových rovin, vzpomínky a reminiscence hlavního hrdiny. Samotný „přítomný“ čas příběhu není nijak dlouhý, často se vejde do čtyřiadvacetihodinového pásma, ale taková *Přestřelka*, ač odehrávající se během dvou dnů, je román téměř šestisetstránkový.

Dalším typickým rysem Procházkova stylu je jeho vpadnutí do děje v momentu krize; už tento samotný fakt zvyšuje čtivost příběhu: „Procházkovy práce jsou zásadně obrazy propukávajících a rozuzlujících se lidských krizí. Jinými slovy zase: ať vědomě, ať neuvědoměle, Procházkova próza tíhne svou skladebností ke koncepci a tvaru klasické a klasicistické tragédie (a komedie).“[184] Tak spolu s Ondřejem řešíme hned od prvopočátku jeho zápas o nejlepší pastvinu, v *Závěji* prožijeme dramatickou noc, ve které vyústí všechna minulá dramata zúčastněných hrdinů. Kristin pohnutý osud se všemi ranami se dozvídáme postupně v jejích vzpomínkách, ale samotný příběh se odehrává v nejvypjatější chvíli po zabití jejího manžela. Krizi řešící je i Vojtěch, jehož příběh je svými vzpomínkami sice velmi obsáhlý, ale v přítomnosti je spolu se čtenářem postaven před dva okamžité problémy: jak získat zpět Arnoštku a ochránit hranici.

Mnohokrát také bylo řečeno, že Procházkův styl psaní je vyloženě filmařský a někdy připomíná natáčení jednotlivých scén filmu. Opět v tomto případě musím vyzdvihnout *Kočár do Vídně*, kde, domnívám se, je tento rys nejmarkantnější. Tato balada je velice, až nečekaně úsporná („Vyjeli potmě.“[185]), ale přitom sytě obrazná („Nad vozem stoupaly a bledly

[183] Procházka, J.: In: Jachnin, B.: Op. cit., s. 12.
[184] Černý, V.: Op. cit., s. 59.
[185] Procházka, J.: Kočár do Vídně. Op. cit., s.9.

hvězdy.“[186]). Procházka má velký talent zaměřit se na detaily („V otýpkách sena vpašovala do vozu sekyru.“[187]), vyzdvihnout to nejdůležitější a oprostit se od nadbytečného („Vůz vyjížděl ze tmy. Ani hles, ani pes.“[188]).

Nejmarkantněji ovšem ze všech Procházkových děl vystupuje fakt, že člověka jako takového má v úctě, z toho vyplývá i jeho zaměření na hrdiny, vůči kterým zaujímá tolerantní postoj. Člověk je pro něj vrcholným přírodním úkazem, je nadšen tím vším, co může vykonat a být člověkem, moci prožít svůj život, to je pro Procházku největším štěstím: „Byl součástí všeho toho seskupeného pohybu, neboť člověk je ta nejlepší hmota, kterou se přírodě podařilo vytvořit. Člověk může stát nad tím vším a může tomu dávat podoby svých tužeb i svých potřeb. Ano, to člověk může.“[189]

[186] Procházka, J.: Kočár do Vídně. Op. cit., s. 9.
[187] Procházka, J.: Kočár do Vídně. Op. cit., s. 9.
[188] Procházka, J.: Kočár do Vídně. Op. cit., s. 25.
[189] Procházka, J.: Zelené obzory, Lítost, Závěj, Svatá noc. Op. cit., s. 118.

6.0. Závěr

Jan Procházka byl spisovatel, jehož tvorba je dnes trochu neprávem opomíjena. Ve své době, kdy mohl snadno sklouznout ke zjednodušenému vidění světa ve svých dílech, nazíral vždy na svět a člověka v něm z různých úhlů pohledu. I přes svou politickou kariéru především v šedesátých letech 20. století morálka a slušnost byly pro něj vždy důležitější než stranická ideologie. Jinými slovy, příslušnost k lidskému pokolení byla pro Procházku zásadnější než příslušnost k vládnoucí moci.

Člověk se svými touhami, boly i radostmi stál vždy u Procházky v centru pozornosti. Byl upřímně přesvědčen, že člověk mnoho dokáže, pokud bude chtít. Toleroval jeho chyby a slabosti, protože k člověku, aby zůstal lidským, chyby patří. Člověk, který nemá nějakou svou slabinu, ztrácí něco důležitého ze své přirozenosti: „Právě slabosti člověka nám potvrzují, že se jedná o člověka. Nemám důvěru k abstinentům, nekuřákům, asketům, lidem bez vášně a bez hříchu, k tuctovým a konfekčním ctnostem, ke všem těm zdrženlivým a opatrným, kteří i do zápasů vstupují až ve chvíli, kdy už je rozhodnuto o vítězi a nehrozí žádné nebezpečí, že by cokoliv riskovali.“[190]

I ve svých dílech se proto plně a zcela soustředí na člověka jako takového, člověka nijak výjimečného, a přitom zcela svého. Jeho hrdinové mají podobně jako sám autor nějaké přesvědčení, za které bojují, a v těchto zápasech někdy přerůstají sami sebe. Ač sami ve své víře, někdy přímo osamocení ve svém životě, málokdy rezignují.

Velkou pozornost věnoval Procházka svým ženským hrdinkám, kterým občas přisuzuje spíše mužské povahové rysy, ale zároveň je zpodobnil tak, že jsou často určitou spásou pro mužské hrdiny. Samy o sobě velice silné, někdy v určitém smyslu muže zachraňující.

Vůbec rodina, domov, láska jsou pro Jana Procházku zásadními tématy. V tyto hodnoty věřil, „protože s nimi se žádné budoucnosti nebál, a byly mu centrem jistot i základem vší mravnosti.“[191] Vedle lásky k půdě je žena a domov jistotou, že život bude pokračovat v proudu krve dalších generací.

Oním domovem Jana Procházky byla jižní Morava a krajina venkova hraje v jeho příbězích zásadní roli. Prostředí, jež člověka obklopuje, jej podle Procházky také zásadně ovlivňuje; je jím jistým způsobem determinován. Ale ať už vychází z jakéhokoli prostředí,

[190] Procházka, J.: Politika pro každého. Op. cit., s. 129.
[191] Černý, V.: Op. cit., s. 62.

vždy Procházka zdůrazňuje člověka samotného. Ten je totiž schopen překonat jakékoliv překážky.

Ve své práci jsem několikrát zmínila, že konec druhé světové války a hlavně dobu padesátých let neviděl černobílým, zjednodušeným pohledem. Tak demytizoval radostné dny osvobození, tak odmítal vidět dobu padesátých let zaslepeně a byl schopen poukázat na chyby. I ty chyby ale Procházka vítal, protože vždy naprosto a zcela věřil v možnou nápravu. Nápravu jedince, nápravu celé společnosti. Ovšem člověk musí podle Procházky vždy začít nejprve sám u sebe; ve svých dílech se také autor obvykle soustředí na jednu hlavní postavu. Protože pouze dotyčný jedinec je zodpovědný za své činy a skutky. Nepotřebuje a nemůže se opírat o nějakou berličku. Jak říká Ondřej v *Zelených obzorech*, „člověk je sám sobě bohem“[192]. Toto tvrzení neznamená, že by se chtěl Ondřej, respektive Procházka nějak povyšovat. Znamená, že autorova víra a důvěra v člověka jsou naprosté a odpovědnost vůči sobě samému by měla být samozřejmostí.

Spisovatel Jan Procházka byl výborný vypravěč. Jeho vyprávění je lehké, působí, jako kdyby Procházka nehledal slova nijak těžko, jako by si jej nacházela sama. Psal z hloubi svého přesvědčení, a tak se mu nedá ani vytknout jeho schematická prvotina *Rok života*, zcela poplatná své době. Procházka však ve své mladické naivitě takový svět viděl, nebo ho aspoň takovým vidět chtěl.

Povolání spisovatele totiž chápal jako poslání, kterému se nechtěl a nemohl zpronevěřit. I když byl po srpnové invazi roku 1968 ve velice tíživé situaci, odmítl rezignovat, odmítl volit jednodušší cestu emigrace, bojoval doslova do posledního dechu o vlastní čest. Jak napsal svému příteli Borisi Jachninovi měsíc po srpnové invazi: „Jinak dál zařezávám ve Svazu, nebudu žádnou demisi podávat, nebudu ani emigrovat, já jsem se tady narodil. A tak mi napiš. Budeš-li chtít. A někdy se zastav. Jsem ve svém bytě, ani mě nenapadne, abych se schovával, říkám si, že je vždycky lepší zhebnout pro něco, než na něco.“[193]

Jan Procházka spisovatel i scénárista obohatil české umění. Pro nejrůznější lidské osudy měl pochopení; nikdy ve svých dílech nepředstavil hrdinu jednoznačně pozitivního, kladného, vždy to byl člověk celý, tedy i chybující. Zároveň se dokázal vcítit do vnitřního světa hrdiny a jeho život vidět v širších souvislostech.

„Spisovatel nemůže hlásat štěstí, nevidí-li nic podobného kolem sebe, stejně jako nemůže mlčet k neštěstí, je-li ho svědkem na vlastní oči. I kdyby však byl na konci svých sil a sebevíc

[192] Procházka, J.: Zelené obzory, Lítost, Závěj, Svatá noc. Op. cit., s. 109.
[193] Procházka, J.: In: Jachnin, B.: Op. cit., s. 31.

zubožen, nesmí přestat věřit, že je-li něco skutečně věčného v naší pomíjivosti, je to idea svobody člověka…“[194]

[194] Procházka, J.: In: procházková, L.: Odtajněný příběh. Op. cit., s. 13.

ANOTACE

Jméno autora: Zdenka Jonová

Fakulta, katedra: Katedra bohemistiky, Filozofická fakulta UP

Název práce: Jan Procházka

Vedoucí práce: Mgr. Jana Kolářová, Ph.D.

Počet znaků: 119 714

Počet příloh: 27

Počet titulů použité literatury:

Klíčová slova: poválečný český spisovatel, novely, vlastní zážitky, válečné příběhy, vyprávění, 50. léta 20. století, životní osudy, hrdinové

Anotace DP: Tato diplomová magisterská práce se zabývá českým spisovatelem Janem Procházkou. Úvodní kapitola pojednává o životě spisovatele; uvádí některé životopisné údaje v kontextu tehdejší doby. Hlavní záměr této práce je ale literární dílo spisovatele a další kapitoly jsou věnovány jeho prózám; zaměřují se především na hrdiny a hrdinky autorových próz. Je zde i samostatná kapitola zabývající se uměleckými vrcholy jeho tvorby a poslední kapitola, členěná do více podkapitol, se zaměřuje na Procházkovo vypravěčské umění a styl jeho vyprávění.

Summary

The subject of this diploma theses is the Czech writer Jan Procházka. Jan Procházka was active in many fields; the focus of this work is on his literary activity. In the first chapter I mention some basic biographic data because I am convinced that his life and work are very closely related. In this chapter I also write about his political life, which finally led to his early death.

In his writings, Procházka concentrates mainly on the protagonists, therefore the second chapter discusses the heroes and heroines of his books. There are some common features of all his characters which made me realize there is a possibility to divide the protagonists into some groups of similar features. The protagonists are usually young, fighting to find their place in life. Women protagonists are usually somehow manly, but in a good way and the male protagonists would be often lost without them.

Jan Procházka was originally from the south of Moravia, growing up in a village and village or landscape has an important role in his prose, too. The setting of his writing is usually not a city or town; most of it takes place in a village or in the neighbourhood, which fact I discuss in the chapter where I am trying to find the typical features of his writing. Since he was active mainly in the 50s and 60s of the 20th century, and witnessed the World War II as a child, most of his writing takes place in this period of time. The joyful final days of the WW II are described in his work as not that joyful at all, and the fifties are seen with all the faults and defects which were typical of the socialistic era. Procházka always refused to understand that period as just positive which fact he refelected in his work.

In another chapter I am trying to discuss his narrative style and define what makes his narration so attractive and easy to read. Sometines he can be very poetic even in his prose; many parts od his books are typical of his specific humor.

Last but not least in an individual chapter I deal with the Procházka´s probably best pieces of work, the balladic *Svatá noc* and *Kočár do Vídně*. These two novellas are totaly different from his previous work and Procházka was at his best writing them. They are symbolic and yet very real.

As I mentioned in the first sentences, Procházka was not just a writer, but also a successful script writer and a politician. Nevertheless, the emphasis of this diploma thesis is just on his literary activity, not on his films; the filmography deserves an individual diploma thesis, at very least.

There are many features that can and should be discussed about Procházka´s literary work. But most of all, a human being with all his/her vices and virtues was in the centre of his attention. He most truly believed in a capability of a man doing so many great things if he chooses to. He always emphasized the fact that a human being has to be responsible for his/her action and take the blame, if necessary. But usually, Procházka was a slight optimist and was convinced that a future world would be a great place to live because men and women can make it so.

Seznam použité literatury a pramenů:

Primární literatura

1) Procházka, Jan: Ať žije republika. Státní nakladatelství dětské knihy. Praha 1965
2) Procházka, Jan: Kočár do Vídně. Československý spisovatel. Praha 1967
3) Procházka, Jan: Politika pro každého. Tezaurus. Praha 1991
4) Procházka, Jan: Přestřelka. Mladá fronta. Praha 1964
5) Procházka, Jan: Rok života. Mladá fronta. Praha 1956
6) Procházka, Jan: Tři panny a Magdaléna. Nakladatelství České Budějovice. České Budějovice 1966
7) Procházka, Jan: Zelené obzory, Lítost, Závěj, Svatá noc. Československý spisovatel. Praha 1968

Sekundární literatura:

Knihy

1) Hodrová, Daniela a kol.: -na okraji chaosu-: poetika literárního díla 20. Století. Torst. Praha 2001
2) Jachnin, Boris: Jan Procházka. Československý filmový ústav. Praha 1990
3) Štvrtňová, Helena: Předčasná úmrtí 2. The World Circle Foundation. Praha 2001

Časopisecké a novinové články:

1) Benhart, František: Zelené obzory. *Plamen*, 5, 1960, s. 123-124.
2) Boček, Jaroslav: Síly a slabiny Jana Procházky. *Kulturní tvorba,* 44, 1963, s. 5.
3) Bystrov, Vladimír: Komunista, který se nehodil do čítanek. *Lidové noviny*, 15, 2002, s. 11.

4) Hrtánek, Petr: Procházkova kniha lásky a boje po čtyřiceti letech. *Tvar,* 4, 2003, s. 20.
5) Horák, Ondřej: Jsem rád, že se Kundera a Havel usmířili. *Lidové noviny*, 196, 2009, s. 11-12.
6) Jelínek, Antonín: Román – čtení. *Literární noviny,* 9, 1967, s. 17.
7) Jungmann, Milan: Útok mladé prózy. *Literární noviny*, 4, 1960, s. 28.
8) Melounek, Pavel: Causa Jan Procházka. *Reflex*, 10, 1990, s. 42-44.
9) Pecháček, Jaroslav: Prozaik Jan Procházka. *Plamen*, 11, 1966, s. 148-152.
10) Petříček, Miroslav: Překážky na cestě k silné epice. *Literární noviny*, 33, 1961, s. 5.
11) Procházková, Lenka: Děkovačka pro hrobníka. *Právo*, 9, 1999, s. 15.
12) Procházková, Lenka: Odtajněný příběh. *Právo,* 12, 2002, s. 13.
13) Sobotecký, Josef: Presidentův přítel. *Tvorba*, 19, 1970, s. 15.
14) Švagrová, Marta: Strmá cesta a pád Jana Procházky. *Lidové noviny*, 192, 2007, s. 15.

Sborníky:

1) Černý, Václav: O Janu Procházkovi. In: Černý, V.: Eseje o české a slovenské próze. Torst, Praha 1994, s. 55-72.
2) Opelík, Jiří: Taky klasik. In: Opelík, J.: Nenáviděné řemeslo. Československý spisovatel, Praha 1969, s. 159-162.

Internetové zdroje:

1) Cysařová, Jarmila: Spisovatelé proti moci; http://www.totalita.cz/60/60_09_01.php